

ნიკოლაი კონრადი

თანამედროვე შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობის
პრობლემები

I

უკვე დიდი ხანია თანამედროვე კულტურული ქვეყნების, ყოველ შემთხვევაში ევროპული სახელმწიფოების, ლიტერატურული სამყარო ორი ელემენტისგან – ამავე ქვეყანაში შექმნილი და უცხოური ლიტერატურებიდან შემოტანილი თხზულებებისგან შედგება. წესად იქცა, რომ ამა თუ იმ ლიტერატურის ჭეშმარიტად მნიშვნელოვანი ნაწარმოები სხვა ქვეყნის ლიტერატურულ სამყაროს სწრაფად შეეთვისება და გარკვეულწილად მის კუთვნილებად იქცევა ხოლმე. რა თქმა უნდა, პირველ რიგში, იმის შეთვისება ხდება, რაც ამ ქვეყნისთვის განსაკუთრებულად საყურადღებოა, მისი ლიტერატურული გარემოსათვისა და საზოგადოებრივი აზროვნებისთვის საჭირო და მნიშვნელოვანია; ან რაც ხელს უწყობს იმ ქვეყნის ლიტერატურული სიტუაციისა და საზოგადოებრივი აზრის მდგომარეობის გაგებას, სადაც ეს ნაწარმოები შეიქმნა. თუმცა, ხშირად ისეთი ტექსტებიც შემოდის ხოლმე, რომელსაც საკუთარ ქვეყანაში მხოლოდ ხანმოკლე, მაგრამ ხმაურიანი წარმატება ხვდა წილად; ხშირად მსგავს გადანაცვლებას ექვემდებარება ყველაფერი, რაც სალიტერატურო პროცესში მეტ-ნაკლებად თვალსაჩინოა.

ქვეყნისთვის, რომელშიც ამგვარი უცხო ლიტერატურა სისტემატიურად შემოდის, ამ უკანასკნელის როლი ზოგჯერ ძალზედ დიდია. არის შემთხვევები, როდესაც უცხო ლიტერატურის რომელიმე ნაწარმოები გაცილებით მეტ ყურადღებას იპყრობს, ვიდრე საკუთარ წიაღში წარმოშობილი ტექსტი; ამავედროულად, ის ამ ლიტერატურასა და საზოგადოებრივ აზრზეც დიდ გავლენას ახდენს.

უკანასკნელი ასწლეულის მეორე ნახევარში ამგვარი სურათი მხოლოდ ევროპული ლიტერატურული სამყაროსთვის არაა ნიშანდობლივი. ზემოთ თქმული, მაგალითად, სრულიად მიესადაგება იაპონიასაც. ამ ქვეყნის შესახებ ალბათ, მეტის თქმაც შეიძლება: თარგმანის მეშვეობით მის ლიტერატურულ სამყაროში სრული სახით არსებობს არა მხოლოდ ევროპისა და ჩინეთის კლასიკური ლიტერატურა, ისევე როგორც ყველაფერი, რაც XX საუკუნის ევროპულ და ამერიკულ ლიტერატურებში თვალსაჩინო იყო, არამედ, თითქმის ყველაფერი ისიც, რაც საყურადღებოდ იქცა სხვა ქვეყნების მიმდინარე ლიტერატურებში. ხოლო, თანამედროვე ჩინეთის ლიტერატურულ სამყაროში, როგორც თარგმანთა რაოდენობით, ისევე საზოგადოებრივი მნიშვნელობითაც, ბოლო დრომდე საკმაოდ იგრძნობოდა რუსული საბჭოთა ლიტერატურის

თანაარსებობა*. მოკლედ რომ ითქვას, ერთი ქვეყნის ლიტერატურულ სამყაროში სხვა ლიტერატურათა შეღწევის პროცესი ასწლებულის მეორე ნახევარში, თითქმის მთელ კულტურულ კაცობრიობაზე გავრცელდა. ეს პროცესი, თავისი მასშტაბის, ინტენსიურობისა და საზოგადოებრივი მნიშვნელობის თვალსაზრისით კვლავ ვითარდება.

იგი საკმაოდ რთული პროცესია, რომელიც მოიცავს მრავალ წინააღმდეგობასა და შეჯახებას, მაგრამ ის მაინც მიმდინარეობს, თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ამოცანა კი – მასზე თვალის დევნება და შესწავლაა. ეს ხომ ძალზედ მნიშვნელოვანი მოვლენაა: საუბარი ყოველი ცალკეული ქვეყნის ლიტერატურისა და მსოფლიო ლიტერატურის** სტრუქტურას ეხება.

ერთი ლიტერატურის მეორეში შეღწევის ძირითადი იარაღი, რა თქმა უნდა, თარგმანი გახლავთ. თუმცა, მთარგმნელი მხოლოდ „შუამავალი“ არ არის. სხვა ენაზე დაწერილი ნაწარმოების საკუთარზე გადმოღება ყოველთვის შემოქმედებითი აქტია. თარგმანის შექმნა საკუთარი ლიტერატურის ამა თუ იმ დონის გამდიდრებაა. მშობლიური ენის ორბიტაზე შექმნილი ლიტერატურული ნაწარმოები მისგან განუყოფელია; ხოლო სხვა ენაზე მისი გამოჩენა უკვე ამ ქვეყნის ლიტერატურულ ორბიტაზე მოხვედრას ნიშნავს. ამიტომ, არა მხოლოდ მწერლები, არამედ მთარგმნელებიც, ამავედროულად ამა თუ იმ ქვეყნის ლიტერატურის მოღვაწეები არიან.

ამასთანავე, ისიც გასათვალისწინებელია, რომ მთელ რიგ შემთხვევებში, იმისთვის რომ ერთმა ლიტერატურამ მეორის სამყაროში შეაღწიოს, თარგმანი სრულიად არ არის საჭირო. ერთსა და იმავე – ინგლისურ ენაზე კითხვისთვის, კანადის, ავსტრალიის, ახალი ზელანდიის, სამხრეთ-აფრიკის რესპუბლიკის, ამერიკის შეერთებული შტატების მკითხველებს თარგმანი არ სჭირდებათ. არც ესპანეთისა და ცენტრალური, თუ სამხრეთ ამერიკული ქვეყნების (ბრაზილიის გარდა) მკითხველებს სჭირდებათ ის, ამავე ქვეყნების მწერალთა მიერ შექმნილი ნაწარმოებების გასაცნობად. პორტუგალიელი და ბრა-

* რუსული საბჭოთა ლიტერატურის ჩინურ კულტურაზე მოხდენილი გავლენის დასახასიათებლად, კონრად შემოაქვს ახალი ტერმინი – „ლიტერატურის თანაარსებობა“; ამგვარად, მეცნიერი განასხვავებს ერთიანი ლიტერატურულ-კულტურული სივრცის შექმნის პროცესის სხვადასხვა ფორმებს: თუ კულტურათა შორის ამა თუ იმ ტიპის სიახლოვე არსებობს, თარგმნილი ნაწარმოებიც მიმღები კულტურის „კუთვნილებად იქცევა“. თუმცა, საბჭოთა კულტურა ფეოდალური აზროვნების გამომხატველი იმდროინდელი ჩინური კულტურისგან იმდენად განსხვავდებოდა, რომ მათი ლიტერატურების შერწყმა სრულიად შეუძლებელი აღმოჩნდა. ამ პერიოდში ჩინურ ენაზე ნათარგმნი რუსული საბჭოთა ლიტერატურა, მხოლოდ და მხოლოდ, თანაარსებობს ჩინურ ეროვნულ ლიტერატურასთან და მისი განვითარების პროცესზე გარკვეულ იდეურ ზეგავლენას ახდენს [ირინე მოდებაძე].

** გასული საუკუნის 60-იან წლებში კონრადი ეროვნული და მსოფლიო ლიტერატურის ცნებების განსაზღვრის გზებს იკვლევდა; თავის მსჯელობებში იგი „ნაციის“ მარქსისტულ ცნებას ემყარება, რომელიც პოლიტიკურ-ტერიტორიული დატვირთვის მატარებლად მოიაზრება (იხ. ი. სტალინის ნაშრომი „მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი“); ამიტომ „ნაციონალური“ ლიტერატურის ცნებას კონრადი უკავშირებს „ქვეყნებს“, ანუ იმ სახელმწიფოებს, ვის ტერიტორიაზეც შეიქმნა და რომლის „ხალხის“ (მოსახლეობის) ინტერესებს გამომხატავდა ეს ლიტერატურა [ირინე მოდებაძე].

ზილიელი მკითხველები ორივე ქვეყანაში შექმნილ ნაწარმოებებს ორიგინალში კითხულობენ. ინდოეთის საზოგადოების განათლებული ფენების წარმომადგენლებსაც შეუძლიათ თარგმანის გარეშე ინგლისურენოვანი ლიტერატურის წაკითხვა. თურქეთის, არაბული ქვეყნების, ინდო-ჩინეთის მრავალ მკითხველს კი არ სჭირდებათ თარგმანი ფრანგულ ენაზე დაწერილი თხზულებების გაცნობისთვის. სკანდინავიური ქვეყნების მკითხველებიც გერმანულენოვან ლიტერატურას მეტწილად ორიგინალში ეცნობიან. სახალხო-დემოკრატიულ ქვეყნებში კი მათულობს მათი რიცხვი, ვისთვისაც თარგმანის გარეშე ხელმისაწვდომია რუსულენოვანი ლიტერატურა. ანუ, რომელიმე ქვეყნის ლიტერატურა, ამავე დროს, სხვა ქვეყნების ლიტერატურების კუთვნილებად იქცევა, როგორც თარგმანის მეშვეობით, ასევე მის გარეშეც; უკანასკნელ შემთხვევაში ეს ხდება ამ ქვეყნების მოსახლეობის ერთენოვანების, ან გარკვეული უცხო ენის ფართოდ გავრცელების შედეგად.

თუ ამ მოვლენის მასშტაბს გავითვალისწინებთ, ნათელი ხდება ლიტერატურათა ურთიერთშერწყმის, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, საერთაშორისო ლიტერატურული კავშირების საყოველთაო ხასიათი. ამიტომაც, ჩვენს დროში ლიტერატურათმცოდნეობის ერთ-ერთ არსებით ამოცანად ასეთი კავშირების შესწავლა იქცევა.

ჩვენ ვცხოვრობთ ნაციონალური ლიტერატურების ხანაში. რა თქმა უნდა, ტერმინ „ნაციონალური ლიტერატურის“ გააზრება მისი საზოგადოებრივ-ისტორიული მნიშვნელობით უნდა მოხდეს, – როგორც ლიტერატურის გარკვეული, ზოგადი ხარისხის აღმნიშვნელი. ამ გაგებით „ნაციონალური ლიტერატურა“ – ის ლიტერატურაა, რომელიც მაშინ წარმოიშვება, როდესაც თვით ხალხი, თავისი ისტორიული განვითარებით ნაციის დონეს აღწევს, – ამ საზოგადო კატეგორიის მარქსისტული გაგებით. ამასთანავე, გრძელდება იმ ნაციონალური ლიტერატურების არსებობაც, რომლებზეც შეიძლება ითქვას, რომ ისინი „ძველია“, მაღალხარისხოვანია; ასეთია, მაგალითად, ევროპული ლიტერატურების უმრავლესობა; აქვე ვხედავთ ჯერ კიდევ „ახალგაზრდა“ ლიტერატურებსაც, ანუ იმ ლიტერატურებს, რომლებიც ნაციონალური სახით არც ისე დიდი ხნის წინ ჩამოყალიბდნენ; ასეთებია: ქართული, სომხური, იაპონური, თურქული, სპარსული; ვხედავთ იმ ლიტერატურებსაც, რომელთა, როგორც ნაციონალური ლიტერატურის ჩამოყალიბების პროცესი ჯერ კიდევ გრძელდება; ასეთ სურათს ვაწყდებით ძალიან ძველ, მაგრამ ბოლო დრომდე, ამა თუ იმ მიზეზის გამო, საზოგადოებრივი განვითარებით ჩამორჩენილ ხალხებში, როგორებიც არიან ჩინელები, ინდოეთის ხალხები; ხოლო საბჭოთა აღმოსავლეთის, არაბული სამყაროს, ინდონეზიისა და ინდოჩინეთის ხალხთა ნაციონალური ლიტერატურები ჩვენს თვალწინ ყალიბდება.

ეს მოვლენები ძალზედ მნიშვნელოვანია და იმის დასტურს წარმოადგენს, რომ წარსულს ჩაბარდა ნაციონალური ლიტერატურების სივრცის მხოლოდ ევროპით შემოფარგვლის ეპოქა. ჩვენს დროში, განვითარების ამა თუ იმ საფეხურზე მყოფი ნაციონალური ლიტერატურები – მსოფლიოს ყველა კულ-

ტურული ერის კუთვნილებაა. ეს მსოფლიო კაპიტალისტური სისტემის საყოველთაო, მსოფლიო-ისტორიული მარცხის პროცესის ერთ-ერთი შესანიშნავი შედეგია, იმ სისტემისა, რომელმაც ქვეყნების დიდი რაოდენობა, მათ შორის ძველი კულტურების მქონენიც, კოლონიურად, ნახევრად კოლონიურად, ან უმთავრეს კაპიტალისტურ სახელმწიფოებზე ეკონომიკურად და პოლიტიკურად დამოკიდებულად აქცია. ამ ყველაფერმა კი მათი ეკონომიკური, სოციალური და ნაციონალური განვითარება შეანელა. ახლა კოლონიალიზმის სისტემა დაინგრა და ყოფილი კოლონიებისა და ნახევრად კოლონიების ნაციონალური განვითარების აჩქარება უკვე იგრძნობა, რაც როგორც მათი ლიტერატურების, ისევე მსოფლიო ლიტერატურის სტრუქტურაზეც ზემოქმედებს.

თვალსაჩინოა კიდევ ერთი მოვლენა: ადრე, ნაციონალურ ლიტერატურებზე საუბრისას ბურჟუაზიული ერების ლიტერატურებს ვგულისხმობდით, – ახლა კი სოციალისტური ნაციების ლიტერატურებზეც შეგვიძლია ვიმსჯელოთ; გაირკვა რომ ნაციონალური ლიტერატურებისთვის სრულიად არ არის აუცილებელი ისტორიული განვითარების ყველა საფეხურის გავლა. თუკი თანამედროვე რუსული ლიტერატურა სოციალისტური ნაციის ლიტერატურად იქცა, – ამავდროულად მას, როგორც ბურჟუაზიულ ერს დიდი და სახელოვანი ლიტერატურული ისტორია ჰქონდა, მაშინ როცა მრავალი თანამედროვე საბჭოთა ლიტერატურა, მაგალითად უზბეკური, ყაზახური და აზერბაიჯანული, სოციალისტურ ნაციათა ლიტერატურების სახით ვითარდებიან, თუმცა, მათი წარსული განვითარება „ხალხურობის“ ეტაპს ესადაგებოდა, მაქსიმუმ, მათში ადრეულ-ბურჟუაზიული „განმანათლებლობის“ ჩანასახებს თუ შევნიშნავდით.

განვითარების ტემპებიც არათანაბარია. იაპონურმა ნაციონალურმა ლიტერატურამ ბურჟუაზიული ლიტერატურის განვითარების ყველა „კლასიკური“ ეტაპი განვლო, – თუ „კლასიკურად« ინგლისის, საფრანგეთისა და ევროპის სხვა ხალხთა გზას მივიჩნევთ, ანუ, კლასიციზმის, რომანტიზმის, რეალიზმის, ნატურალიზმისა და სიმბოლიზმის გზას; მაგრამ თუ ფრანგულ ლიტერატურას ამისთვის მთელი XIX საუკუნე დასჭირდა, იაპონურმა ეს გზა მაქსიმუმ 40 წელში – XIX საუკუნის 70-ანებიდან XX ს.-ის 10-იან წლებამდე განვლო. ჩინეთის ლიტერატურა, რომელიც XX საუკუნის დასაწყისამდე „განმანათლებლობის ეპოქის“ ფარგლებს ვერ აღწევდა, ანუ ჯერ კიდევ ფეოდალიზმის პირობებში ვითარდებოდა, როგორც ადრეული ბურჟუაზიული ლიტერატურა, XX საუკუნის 20-ანი წლებიდან სოციალისტური ნაციის ლიტერატურის ტიპთან მიახლოვებას იწყებს და სახალხო რევოლუციის გამარჯვების შემდეგ, უკვე ამ სახით მკვიდრდება. განსაკუთრებული სიჩქარით ვითარდებიან საბჭოთა აღმოსავლეთის ხალხთა ლიტერატურები. გზა აბაიდან „აბაის გზამდე“*

* აბაი – აბაი კუნანაევი (1845-1904) – ცნობილი მგოსანი, პოეტი, განმანათლებელი, მოაზროვნე; ახალი დამწერლობის ყაზახური ლიტერატურის ფუძემდებელი; „აბაის გზა“ – ცნობილი ყაზახი მწერლის მუხტარ აუეზოვის (1897-1961) რომანი-ეპოპეა – აბაი კუნანაევის ცხოვრების შესახებ [ირინე მოდებაძე].

– სიმღერის პოეზიიდან თანამედროვე რომანამდე, სხვა ლიტერატურებისთვის უზარმაზარი მანძილი, – ყაზახურმა ლიტერატურამ სულ რაღაც ნახევარ საუკუნეში განვლო.

თუმცა, ტემპის აჩქარებას შესაძლოა ორგვარი შედეგი მოჰყვეს. ერთი მხრივ, მას შეუძლია სხვა ხალხთა განვითარებულ ლიტერატურებთან მიაახლოვოს აქამდე ჩამორჩენილი ლიტერატურა, მაგრამ მეორეს მხრივ, შესაძლებელია ამ ლიტერატურების დონეებს შორის არსებული სხვაობის გაღრმავებაც. ზუსტად ამგვარად, თურქეთს აქვს რომანტიზმისა და რეალიზმის საკუთარი ნიმუშები, მაგრამ არც ერთი არ მოიძებნება ისეთი, რომლის მსოფლიო რომანტიზმსა და რეალიზმში, ჰიუგოსა და ბალზაკის ნაწარმოებების გვერდით, თანაბარუფლებიანი ჩართვა შეგვეძლოს. მართალია, არსებობს რაბინდრანათ თავორის შემოქმედების მსგავსი მოვლენებიც, მაგრამ ამას უფრო გამონაკლისის სახე აქვს. ამიტომ, თუ მაგალითად, ახალი დროის რეალიზმის ლიტერატურას მსოფლიოს მასშტაბით განვიხილავთ, მხატვრული მეთოდის იდენტურობასთან ერთად, საგრძნობ სხვაობებს დავინახავთ, რაც არა მხოლოდ ცალკეული ეროვნული ლიტერატურების თავისებურებებით, არამედ მათი იდეური და მხატვრული დონეებითაა განპირობებული.

ყველა ცალკეულ შემთხვევაში, ამ რთული სურათის გაგება მხოლოდ მსოფლიო ლიტერატურული პროცესის ლიტერატურათმორისი კავშირების გათვალისწინებითაა შესაძლებელი. არ გამოგვივა, მაგალითად, ახალი იაპონური ლიტერატურის ისტორიაში გარკვევა, თუ ამ ლიტერატურის რუსულ, ფრანგულ, ინგლისურ, და შედარებით ნაკლებად – გერმანულ ლიტერატურებთან კავშირს არ გავითვალისწინებთ. თავიანთი ლიტერატურის ისტორიის შესწავლისას, ამ კავშირებს იაპონელ მკვლევართა არც ერთი ნაშრომი გვერდს არ უვლის; არსებობს სპეციალური კვლევები, სადაც ცხადი ხდება, ამა თუ იმ ლიტერატურის მნიშვნელობა იაპონური ლიტერატურის ცალკეული მიმართულებების ფორმირებისთვის, ცალკეული მწერლების შემოქმედებითი გზისთვის, ამა თუ იმ ნაწარმოების შექმნის პროცესისთვის. შეუძლებელია სახალხო ჩინეთის ლიტერატურის განვითარებაში გარკვევა, მისთვის რუსული საბჭოთა ლიტერატურის მხატვრული გამოცდილების მნიშვნელობის გათვალისწინების გარეშე. ინგლისის, საფრანგეთის, იტალიის, გერმანიის, ესპანეთისა და სკანდინავიური ქვეყნების ახალი ლიტერატურები ერთმანეთთან მჭიდროდაა დაკავშირებული. ევროპის ხალხთა ლიტერატურებთან დაკავშირებულია რუსული კლასიკური ლიტერატურაც. თანამედროვე კულტურული ხალხების ახალი დროის ყველა ლიტერატურა, ასე თუ ისე, ერთმანეთს არსებითად უკავშირდება და მათი განვითარება ამ კავშირის პირობებში მიმდინარეობდა და მიმდინარეობს. ეს გარემო არა მხოლოდ არ გამორიცხავს თვითეული ნაციონალური ლიტერატურის დამოუკიდებლობას, არამედ, პირიქით, გაცილებით მეტ რელიეფურობას ანიჭებს მის ეროვნულ თავისებურებას.

ეს პირობები ახალი ლიტერატურული ერთობის – მიმართულებათა, იდეური შინაარსისა და მხატვრული მეთოდის ერთიანობის ფორმირებისთვის

საც ამზადებენ ნიადაგს. ამგვარი ერთობის მაგალითს გვიჩვენებენ საბჭოთა კავშირის ხალხთა ლიტერატურები. მრავალი მიმართულებით სიახლოვესა ან ერთიანობას დასავლეთ ევროპისა და ამერიკის კაპიტალისტური ლიტერატურებიც დემონსტრირებენ.

ლიტერატურული ერთიანობა შესაძლოა ჩამოყალიბდეს საერთო ისტორიული ბედისა და ამოცანების ნიადაგზეც. ასე ერთიანდებიან ინდოეთის სხვადასხვა ხალხების და არაბული სამყაროს განვითარებადი ლიტერატურები, რომელთა ერთიანობას შეგვიძლია „ნაციონალური აღორძინების ლიტერატურა“ ვუწოდოთ. ჩვენი დრო – ნაციონალური ლიტერატურების ეპოქაა, მაგრამ, ამავდროულად, იგი ლიტერატურული ერთიანობების ეპოქაც არის. ვინაიდან, ნაციონალური ლიტერატურები ინტენსიურ და მრავალგვარ საერთაშორისო ლიტერატურული კავშირების გარემოში ვითარდებიან, ლიტერატურული ერთიანობებიც ამავე გარემოში ყალიბდება. ამიტომ მსოფლიო ლიტერატურათშორისი კავშირების შესწავლა უფრო და უფრო მეტ მნიშვნელობას იძენს.

ჩვენს მიერ ასახული მსოფლიო ლიტერატურის თანამედროვე მდგომარეობის სურათი შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობის საკითხებისადმი განსაკუთრებულ ყურადღებას მოითხოვს.

შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობა მრავალგვარად შეიძლება გავიაზროთ იმის მიხედვით, თუ რას სწავლობს იგი. შეგვიძლია ვიგულისხმოთ ორი, ან მეტი ცალკეული ლიტერატურის შესწავლა, თუკი წარსულში მათ შორის ისტორიული ერთიანობა არსებობდა. ამ შემთხვევაში, ყოფილი ერთობიდან ცალკეული ლიტერატურების გამოყოფის პროცესისა და ამ ლიტერატურების დამოუკიდებელ მოვლენათა სახით ჩამოყალიბების შესწავლით შემოვიფარგლებით. ამგვარად, შესაძლებელია, მაგალითად, ირანული წარმოშობის ორი ხალხის – სპარსელებისა და ტაჯიკების – ნაციონალური ლიტერატურების ჩამოყალიბების პროცესის შესწავლა.

შედარებით ლიტერატურათმცოდნეობაში ასევე შეგვიძლია ვიგულისხმოთ სხვადასხვა ხალხთა ლიტერატურებში წარმოშობილ მოვლენათა შედარებით-ტიპოლოგიური შესწავლა, რომელიც გარკვეული ისტორიული ერთიანობის წიაღში ჩამოყალიბებულ მოვლენებზე ვრცელდება. ამ კუთხით შესაძლებელია XIX საუკუნის კლასიკური რეალიზმის კვლევა. ამგვარი მიდგომისას საფრანგეთის, ინგლისის, რუსეთისა, სხვა ევროპული და ზოგიერთი აზიური ქვეყნის ლიტერატურებს ერთმანეთთან შედარებით-ტიპოლოგიური ასპექტით ვადარებთ. კვლევის შედეგად, უპირველეს ყოვლისა, შეგვიძლია რეალიზმის, როგორც შემოქმედებითი მეთოდის, მთელი მისი სირთულით გააზრება; მეორე მხრივ – საშუალება გვაქვს გამოვააშკარაოთ რეალიზმის ის ნაირსახეობა, რომელიც ამ ლიტერატურულ ერთიანობაში მყოფ ქვეყნებში აღმოცენდა.

შედარებით-ტიპოლოგიური ასპექტით შეგვიძლია ისტორიული ერთიანობის ფარგლებში ან ყოველგვარი კავშირების გარეშე სხვადასხვა ლი-

ტერატურებში ჩამოყალიბებული, მათ შორის, სხვადასხვა ისტორიულ პერიოდებში წარმოქმნილი მოვლენებიც კი ვიკვლიოთ. მაგალითად, ცხოვრებათა ჟანრის ლიტერატურა, რომელიც ევროპის ხალხებში ქრისტიანობის წიაღში განვითარდა, ხოლო აზიის ხალხებში – ბუდიზმის შიგნით წარმოიშვა. ამ შემთხვევაში კვლევის მიზანი თითოეული ამ მოვლენის ანალიზია – რომელიც უფრო მეტად სრულყოფილი იქნება მათი ერთმანეთთან შეპირისპირების შემთხვევაში, ვიდრე სათითაოდ, იზოლირებული შესწავლისას.

შედარებით-ტიპოლოგიური შესწავლის ამოცანად შეიძლება დაისახოს ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად წარმოშობილ მოვლენათა შორის ტიპოლოგიური მსგავსების დადგენა. მაგალითად, ჩემი ვარაუდით, შესაძლოა დამტკიცდეს დასავლეთევროპული სარაინდო რომანისა და იაპონური „სამხედრო ეპოპეების“ (გუნკის), ან განმანათლებლობის ეპოქის ევროპული სატირული რომანისა და XIX საუკუნის ჩინური მამხილებელი რომანის ტიპოლოგიური მსგავსება.

და ბოლოს, შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობა სხვადასხვა ხალხების ლიტერატურათა კავშირებსაც გულისხმობს. ამ შემთხვევაში კვლევის ამოცანა, უპირველეს ყოვლისა, თვით ამ კავშირების არსებობის დადგენა, მათი ისტორიული მიზეზების, ხასიათის, გზებისა და საშუალებების გამოკვლევაა; ხოლო, მეორე მხრივ – ამ კავშირების შედეგების ახსნა, როგორც ცალკეული ლიტერატურებისთვის, ასევე იმ ლიტერატურათა ერთიანობისათვის, რომელზეც ეს კავშირები ვრცელდება. ზემოთ აღწერილი მსოფლიო ლიტერატურული რეალობის სურათი შედარებით-ისტორიული შესწავლისაკენ გვიბიძგებს. ამისათვის აუცილებელია თანამედროვე მეცნიერების მიერ ამ დარგში მოპოვებულ მასალას მივმართოთ.

II

კარგადაა ცნობილი, რომ ჩვენს დროში შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობა დასავლეთში სწორედ ბოლოს ხსენებული მიმართულებით ვითარდება. სხვადასხვა ქვეყანაში მას განსხვავებულ სახელს უწოდებენ: ფრანგები საუბრობენ *littérature comparée*-ზე; იმავე სახელს, ოღონდ თავიანთ ენაზე, იყენებენ ინგლისელები და ამერიკელები – *comparative literature*; იაპონელები კი ხიკაკუ-ბუნგაკუ-ს უწოდებენ; გერმანელები იყენებენ ძველ ტერმინს – “*Vergeizhende Literaturgesthizhte*”. შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობა ყველა ქვეყანაში, ცალკეულ ავტორებთანაც კი, კვლევის ძირითადი ობიექტის მიხედვით გარკვეული თავისებურებებით გამოირჩევა: გერმანელები და ფრანგები იყენებენ *Stoffgeschichte*-ს, თუ ისინი იკვლევენ ისეთ მოვლენას, რასაც აღნიშნავენ ტერმინით *themes, types, mythes, legendes*; გერმანელ და ზოგიერთ იტალიელ ლიტერატურათმცოდნესთან ვხვდებით ტერმინს – *Allgemeine Literaturgeschichte*. მიუხედავად ამ განმასხვავებელი ნიშნების არსებობისა, მთლიანობაში ეს მიმართულება ერთიანი სპეციფიკით ხასიათდება, რის გამოც შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობის ზოგად ისტორიაში იგი ახალ მოვლენას წარ-

მოადგენს. ყველაზე ნათლად ეს სპეციფიკა ვლინდება ფრანგ მკვლევართა შრომებში, ისინი თანამედროვე დასავლეთევროპული და ამერიკული შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობის ფუძემდებლები არიან. ამიტომ, უპირველესად მათი შრომებია საყურადღებო.¹

იოზეფ ტეკსტმა, რომელსაც ფრანგები ერთხმად *litterature comparee*-ს ფუძემდებლად მიიჩნევენ, ჯერ კიდევ 1890 წელს განსაზღვრა ახალი მიმართულების გენეალოგია: „ჩვენთვის გზა გეორგ ბრანდესმა, მაქს კოხმა, ერიჰ შმიდტმა და პოზნეტმა გაკვალეს“², – გამოაცხადა მან.

ეს საწყისები ერთმანეთისგან საკმაოდ განსხვავდება. ერთი მხრივ, ბრანდესის ნაშრომი „XIX საუკუნის ლიტერატურის ძირითადი მიმდინარეობები“ და მეორეს მხრივ, მაქს კოხის ჟურნალი „*Zeitschrift für Vergleichendes Literaturgeschichte*“; პოზნეტის შემთხვევაში კიდევ უფრო განსხვავებულ მოვლენასთან გვაქვს საქმე. ბრანდესის კონცეფციაში ყველაზე მნიშვნელოვანი შემდეგი იდეა გახლავთ, – მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, ერთი ერის გენიოსი „რათა არ დაიხშოს“ მუდმივად საჭიროებს სხვა ხალხთა გენიოსებთან შეხებას, რაც მას განვითარებისთვის ახალ ძალებს ჰმატებს.³ თუ გასული საუკუნის დამლევის მაქს კოხის ხელმძღვანელობით გამოცემული ჟურნალის ტომებს გადავხედავთ, *Stoffgeschichte*-ს გარკვეული ნიშნების გარდა, შევამჩნევთ სხვადასხვა ხალხთა ლიტერატურების ერთმანეთთან ურთიერთგავლენებით დაკავშირების მცდელობისკენ სწრაფვას. ხოლო პოზნეტის მიერ წარდგენილი მიმართულებისათვის დამახასიათებელია XIX საუკუნის სოციოლოგიაზე ორიენტირება, იგი მას სხვადასხვა ხალხთა ლიტერატურებში არსებული საერთო ნიშნების ასახსნელად მიმართავს. ნათელია, რომ ტეკსტის მიერ დასახელებული ლიტერატურათმცოდნეები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან, მაგრამ ორიენტირად სწორედ მათი, და არა სხვების დასახვა, თავისთავად ძალზედ თვალსაჩინოა. შესამჩნევია, რომ გასული საუკუნის დამლევის ფრანგ მეცნიერებს წინამორბედებისგან განსხვავებული გზით სიარული სურდათ.

ამ ახალი გზის არსი 1924 წელს პოლ ვან ტიგემმა ჩამოაყალიბა ნაშრომში „პრერომანტიზმი“: „შეუძლებელია, ამა თუ იმ ერის რომელიმე ეპოქაში ისტორიული არსებობა სრულფასოვნად გავიაზროთ, ზოგადად ამ ეპოქის, დედამიწის იმ ნაწილის ისტორიის შესწავლის გარეშე, სადაც ეს ქვეყანა არსებობს. ასევე შეუძლებელია სრული და ზუსტი წარმოდგენა შეგვექმნას ნებისმიერი ქვეყნის ლიტერატურული ისტორიის განვითარების რომელიმე მომენტის შესახებ, თუ იგი არ განიხილება დიდი ერთიანობის ნაწილად... რა თქმა უნდა, – ამატებს პოლ ვან ტიგემი, – ყველა ეროვნულ ლიტერატურას თავისი, საკმაოდ მტკიცე ტრადიციები გააჩნია, რომლებიც საკუთარი, ინდივიდუალური სახის შენარჩუნების საშუალებას იძლევა, მაგრამ ყოველი ასეთი ლიტერატურა მუდმივად ხვდება ხელოვნების ახალ იდეებსა და შეგრძნებებს, რომლებიც ამყარებენ და ამავე დროს ცვლიან კიდევ მას. ამ საერთაშორისო დინების შესწავლა არა ნაკლებ საჭიროა, ვიდრე ეროვნული ტრადიციების კვლევა“.⁴

1931 წ. გამოცემულ წიგნში “La littérature comparee”, – სადაც ფორმული-რეზუმულია ამ მიმართულების პრინციპები, განისაზღვრება ამოცანები, დგინდება მეთოდები, ცნობილია, რომ ეს არის პირველი ნაშრომი, რომელშიც ახალი მიმართულების ისტორია განიხილება – პოლ ვან ტიგემი წერს: „La littérature comparee ყველა ეროვნული ლიტერატურის ისტორიის ნაწილია, რომელიც მისი განვითარების თითოეულ ეტაპზე ხსნის ამ ლიტერატურის კავშირებს სხვა ხალხთა ლიტერატურებთან. წინანდელ კვლევებთან შედარებით La littérature comparee ამით ეროვნული ლიტერატურის ისტორიულ-ლიტერატურულ კვლევათა მეცნიერულ ღირებულებას საგრძნობლად ზრდის“.⁵

პოლ ვან ტიგემის ამ სიტყვებში საყურადღებოდ მიგვაჩნია ის, რომ ცალსახად გამოიყოფა ეროვნული ლიტერატურების, ანუ ცალკეულ ხალხთა ლიტერატურების შესწავლის მნიშვნელობა. იაპონიაში ამ მიმართულების ერთ-ერთი წარმომადგენელი კ. ნაკაძიმაც ხაზს უსვამდა იმას, რომ საუბარი სწორედ საკუთარი ლიტერატურის შესწავლას ეხება; იგი დაჟინებით ამტკიცებს, რომ მკვლევარი მიეკუთვნება და უნდა მიეკუთვნებოდეს კიდევ, სწორედ საკუთარი ლიტერატურის მკვლევართა ბანაკს.⁶

ამას ამტკიცებს თანამედროვე შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობის ორი წარმომადგენელი, ეს მტკიცება და მით უფრო – თვით კვლევები, რომლებიც ამ ლიტერატურათმცოდნეობითი სკოლის წიაღში შესრულდა, გვიჩვენებენ, რომ შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე მდგომარეობა წინანდელისაგან მართლაც ძალზედ განსხვავდება. წინა ეტაპი XIX ს-ის 30-ანი წლებით თარიღდება და მისი განვითარება ეთნოგრაფიის განსაკუთრებულ წინსვლას უკავშირდება. ეთნოგრაფიამ ერთმანეთისგან სრულებით განსხვავებული ხალხების შემოქმედებისადმი განსაკუთრებული ყურადღება გამოაჩინა, მათ შორის (შესაძლოა, გამორჩეულადაც), საზოგადოების განვითარების შედარებით ადრეულ საფეხურებზე მყოფი ხალხების მიმართ. ასეთმა ყურადღებამ მსოფლიო, ზოგადსაკაცობრიო თემების, სიუჟეტებისა და სახეების გარკვეული ფონდის გამოვლენისკენ სწრაფვა გამოიწვია. არსებითად, აღნიშნულ ეტაპზე შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობა ამ სიუჟეტებისა და სახეების, მათი დროში მოძრაობისა და სხვადასხვა ხალხთა ლიტერატურებში, განსხვავებულ ეპოქებში პირდაპირი, უშუალო, ან არაპირდაპირი, გაშუალებული გამოვლენების შესწავლისაგან შედგებოდა. როგორც ცნობილია, ამ ტიპის შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობა იაკობ გრიმის, ბოპისა და გასტონ პარის მოღვაწეობასთანაა დაკავშირებული.

ნათელია, თუ რით განსხვავდება თანამედროვე შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობა წინანდელისგან. ის საერთაშორისო, კონკრეტულ, ისტორიულ-ლიტერატურულ კავშირებს სწავლობს. სწორედ ასე აყალიბებს მის ამოცანას 1951 წელს მ. ფ. გიუიარი ნაშრომში “La littérature comparée”, – რომელიც იმავე სახელწოდებისაა, რაც თავის დროზე, პ. ვან ტიგემმა საკუთარ კვლევას ანალოგიური ჩანაფიქრით უწოდა.

თუ *La littérature comparée*-ს წარმომადგენელთა მიერ შექმნილ უზარმაზარ სამეცნიერო ლიტერატურას მოვიხმობთ, აღმოჩნდება, რომ საქმე ძირითადად ცალმხრივ, თუ ორმხრივ ზეგავლენათა შესწავლას ეხება.

ჩვენი აზრით, ერთი ლიტერატურის მეორეზე ზეგავლენისადმი მიძღვნილ ნაშრომთა შორის, კვლევის მეთოდით, თვალსაჩინოა მეგრონის „რომანტიზმის ეპოქის ისტორიული რომანი“⁸ და ეგლის „შილერი და ფრანგული რომანტიზმი“⁹. პირველი ნაშრომის ავტორი საფრანგეთში ისტორიული რომანის წარმოშობის კვლევისას გვიჩვენებს, თუ რა როლი შეასრულა ამ პროცესში ვალტერ სკოტის შემოქმედებამ. ეს ნაშრომი იმის მაგალითია, თუ როგორ ხდება ფრანგი მეცნიერების მიერ გარკვეული ჟანრის ფარგლებში ერთი ლიტერატურის მეორეზე გავლენის აღმოჩენა. ხოლო ეგლის ნაშრომი თვალსაჩინოს ხდის, თუ როგორ წარმოაჩინენ ერთი ქვეყნის ლიტერატურული მოვლენის გავლენის პრობლემას მეორე ქვეყნის გარკვეული მიმართულების ჩამოყალიბების პროცესზე, – თავდაპირველად დრამატურგიაზე, ხოლო შემდგომ, მისი მეშვეობით, მთელს დანარჩენ ლიტერატურაზე. პ. აზარის ნაშრომი „დიდი ფრანგული რევოლუცია და იტალიური ლიტერატურა“¹⁰ გვიჩვენებს, თუ როგორ სწავლობდნენ ფრანგი ლიტერატურათმცოდნეები, მთლიანობაში, ერთი ქვეყნის ლიტერატურის გავლენას მეორე ქვეყნის ლიტერატურაზე.

ორი ლიტერატურის ურთიერთგავლენის შესწავლის ნიმუშად შეგვიძლია დავასახელოთ ესტევის გამოკვლევა „ბაირონი და ფრანგული რომანტიზმი“.¹¹ ავტორი თავდაპირველად იკვლევს ბაირონის შემოქმედების იმ მხარეებს, რომლებიც ამ ავტორთან ფრანგების გავლენით განვითარდა. მაგალითად, ესტევი მიიჩნევს, რომ „კორსარის“ ინდივიდუალიზმი და გრძნობათა კულტი. მრავალი თვალსაზრისით, რუსოს „ახალი ელოიზა“-დან მომდინარეობს; „დონ ჟუანის“ სკეფსისი კი მეტწილად ვოლტერის „კანდიდის“ გავლენით წარმოიშვა; რაც შეეხება „მანფრედის“ და „ჩაილდ ჰაროლდის“ „მსოფლიო სევდის“ მოტივს, ზოგი რამ შატობრიანის „რენედანაა“ ამოზრდილი. მისი აზრით, სპონტანურად გაჩენილი და ფრანგთა გავლენის მეშვეობით გაძლიერებული ეს ელემენტები გარდაისახა ბაირონის ინდივიდუალურ შემოქმედებაში და ასეთი რთული შერწყმით ახალი მხატვრული თვისებები შეიძინა.

საფრანგეთისგან ასე ბევრის მიმღებმა ბაირონმა, ამ ქვეყანას მოგვიანებით დაუბრუნა ვალი. მისი „ჩაილდ ჰაროლდი“, „კორსარი“ და „მანფრედი“, ესტევის აზრით, ფრანგებს შატობრიანის „ქრისტიანული სულის“ – 20-ანი წლების კათოლიკური რეაქციისა და პოლიტიკური კონსერვატიზმის დროშისაგან გათავისუფლებასა და რომანტიკული ლიტერატურის ეპოქის მონინავე იდეებისა და განწყობების გამომხატველად ხელახლა ქცევაში დაეხმარა. ბაირონმა გაამყარა ის მხარე, რომელსაც მემარცხენე, დემოკრატიულ რომანტიზმს უწოდებენ.

ეს რამდენიმე მაგალითი გვიჩვენებს *litterature comparee* წარმომადგენელთა ძირითად იდეას – თავისი ქვეყნის ლიტერატურის მოვლენათა უკეთესი გაგებისათვის აუცილებელია მისი სხვა ქვეყნების ლიტერატურებთან კავ-

შირების გათვალისწინება. ამავე დროს ესტევის წიგნი იმასაც გვიჩვენებს, თუ როგორ დგინდება რამდენიმე ქვეყნის ლიტერატურათა ერთობლიობა.

ჯერ კიდევ პოლ ვან ტიგემმა მოხაზა თუ რა უნდა ვიგულისხმოთ ასეთ ერთიანობებში – ისინი თავისებური „სამეფოებია“ – etats, მაგრამ ძალზე თავისებური etats de sensibilite, etats des idees litteraires... ლიტერატურაში ასახული გარკვეულ გრძნობათა და იდეათა, გარკვეული თემებისა და ერთი და იმავე მხატვრული ფორმების სამეფოები... ასეთი „სამეფოების“ მკვლევრები ფაქტების ჯაჭვს ავლენენ, – ზოგჯერ პარალელურს, ზოგჯერ კი ერთმანეთთან გადაჯაჭვულს; პოულობენ სანყისებს, აფიქსირებენ წარმოშობას, თვალს ადევნებენ განვითარებას, აფასებენ მოდიფიკაციებს და აკვირდებიან ნიუანსებს.¹² ასეთი ერთიანობის დადგენის ამოცანისთვის გადამწყვეტი, დროისა და სივრცის თვალსაზრისით ყველაზე მასშტაბური შრომაა იმავე პოლ ვან ტიგემის „ლიტერატურის ისტორია ევროპაში და ამერიკაში რენესანსიდან ჩვენს დრომდე“.¹³

მიუხედავად ამისა, განსაკუთრებით ამ ბოლო დროს, ლიტერატურული ერთიანობების საკითხისადმი გარკვეული სიფრთხილე შეინიშნება. მაგალითად, ჟ.-მ. კარე სიფრთხილისაკენ მოუწოდებს მკვლევრებს, თუკი ისინი ეხებიან ისეთ ცნებებს, როგორცაა: ჰუმანიზმი, კლასიციზმი, რომანტიზმი, რეალიზმი, სიმბოლიზმი და რამდენიმე ხალხის ლიტერატურათა ერთიანობის ამ ცნებებით აღნიშვნა სურთ. იგი მიიჩნევს, რომ რამდენიმე ლიტერატურის გაერთიანება ასეთი ზოგადი აღმნიშვნელით შესაძლოა გადაჭარბებულ სისტემატიზაციაში გადაიზარდოს, აბსტრაქციად გარდაიქმნას და ცარიელ ფორმალობად იქცეს.¹⁴

ლიტერატურათაშორისი კავშირების კონკრეტული გამოვლინებების კვლევის პრაქტიკული სამუშაოების გარდა, ფრანგული შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობის წარმომადგენლებს ამგვარი კვლევების თეორიაც დაამუშავეს. ამ თეორიულ მსჯელობებში, ჩემი აზრით, ყველაზე საინტერესო მათ მიერ შემოთავაზებული ლიტერატურულ გავლენათა მექანიზმის კონცეფცია.

ისინი ამ მექანიზმში სამი ფაქტორის მოქმედებას განასხვავებენ: – *emetteur*, *iecepteur*, *transmetteur* – „gamcemi“, „mimRebi“ და „gadamcemi“. *zogjer emetteur* -ის ნაცვლად იყენებენ ტერმინს *intermediaire*. ყველაზე დეტალურად „გადამცემის“ ანუ „შუამავლის“ საკითხია დამუშავებული.¹⁵

შუამავალი შესაძლოა იყოს ინდივიდუალური: პირი, ადამიანი; ან ჯგუფური – ლიტერატურული გაერთიანება, ჟურნალი. ინდივიდუალური შუამავლის მაგალითად ასახელებენ სტენდალს, ვინაიდან მან პირადად განახორციელა ფრანგული და ინგლისური ლიტერატურების დაკავშირება, და ჟ. დე სტალს, რომელმაც თავისი დროის ფრანგებს გერმანია და გერმანული ლიტერატურა აღმოაჩინა.¹⁶ ჯგუფურ შუამავლად შეიძლება „პლუადების“ ჯგუფი დავასახელოთ. მან შეიყვანა ფრანგული ლიტერატურა იტალიაში ჩამოყალიბებულ რენესანსული ლიტერატურის ორბიტაზე, კერძოდ, ფრანგულ ლიტერატურაში შემოიტანა იტალიური პოეტური ფორმა – სონეტი. ფ. ბალდანს-

პერჟე ჯგუფურ შუამავლად მიიჩნევა დიდი ფრანგული რევოლუციისა და ნანილობრივ, იმპერიის დროინდელ ფრანგულ ემიგრაციას: სხვადასხვა ქვეყნებში გაფანტული ფრანგი ემიგრანტები გაეცნენ ინგლისის, გერმანიის, ესპანეთის, იტალიის, რუსეთის, ამერიკის ცხოვრებასა და ლიტერატურას, შემდგომ კი ამ ემიგრანტთა წრიდან გამოსულმა მწერლებმა ბევრი რამ თავიანთი სამშობლოს ლიტერატურაში შემოიტანეს.¹⁷

ფრანგული შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობის თეორიის განსაკუთრებულ ნაწილს წარმოადგენს *succes, fortune, influence*-ის სწავლება. „წარმატება“ გულისხმობს თუ რამდენად მნიშვნელოვანია ერთი ქვეყნის ლიტერატურის ესა თუ ის მოვლენა სხვა ქვეყნის ლიტერატურისთვისაც; „ბედი“ ნიშნავს ამგვარი მოვლენის სხვა ქვეყანაში არსებობის ისტორიას; „გავლენა“ კი – ამგვარი არსებობის შედეგს გულისხმობს.

შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობითი კვლევების თეორიისა და მეთოდის ამგვარი დამუშავების, ძირითადად, კი დაბეჭდვითი შესრულებული კონკრეტული სამუშაოების გამო, ფრანგულმა შედარებითმა ლიტერატურათმცოდნეობამ წამყვანი ადგილი დაიკავა XX საუკუნის პირველი ნახევრის მთელი დასავლეთის შედარებით ლიტერატურათმცოდნეობაში.

III

როგორი უნდა იყოს ჩვენი დამოკიდებულება მათ მიერ განეული სამუშაოსადმი? მიმაჩნია, რომ ის საკუთარ თავზე თავადვე მეტყველებს.

თანამედროვე ეტაპის შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობა – XX საუკუნის ღვიძლი შვილია. თუმცა, ლიტერატურული თეორია ხშირად თავისებური „ბოლოსიტყვაა“, რომელიც მასზე გაცილებით ადრე არსებულს მიეკუთვნება, ანუ ის წარსულის ნაწილია. პ. ვან ტიგემი ზემოთ ნახსენებ ნაშრომში ამ „ადრეულის“, „წინანდელის“ ყველაზე შორეულ საზღვარად აღორძინების ხანას მიიჩნევს; ხოლო გამოკვლევათა უმრავლესობის საგანი – XVII-XIX საუკუნეებში წარმოშობილი მოვლენებია.

ეს კი მაშინვე ამჟღავნებს საქმის მთავარ არსს.

აღორძინების ხანა – დროის ყველაზე შორეული წერტილია, საიდანაც შესაძლებელია თანამედროვე ევროპელი ხალხების ეროვნული ლიტერატურების ჩამოყალიბების პროცესს თვალი ვადევნოთ. XVII საუკუნე – ის დროა, როდესაც უკვე ნათლად გამოიკვეთა ამ ლიტერატურების ხასიათი. XIX საუკუნე – თითქმის ყველა ევროპელი ხალხის კლასიკური ფორმით გრანდიოზული განვითარების ეპოქაა. ამავდროულად, აღორძინების ხანაში იწყება საერთაშორისო ლიტერატურული კავშირების ფართო განვითარებაც; XVII საუკუნეში ისინი ნაციონალურ ლიტერატურებს შორის კავშირების ხასიათს იძენენ. ხოლო XIX საუკუნეში ლიტერატურათმცოდნეობის ურთიერთობანი უდიდეს დიაპაზონს აღწევს.

ფრანგმა ლიტერატურათმცოდნეებმა გაითვალისწინეს ეს ორმაგი პროცესი და ფაქტების მოხმობითა და თეორიული გზით ეცადნენ მის გაცნობიერ-

რებას. ამ დარგში ძალიან ბევრი საქმეა შესრულებული. მათი შრომების გარეშე შეუძლებელია XVII – XIX ს-ების ევროპული ლიტერატურების ისტორიის შესწავლა.

თუმცა, ამ პროცესის კვლევისას მისი ისტორიული არსის გააზრებაა საჭირო და ამასთან დაკავშირებით მისი ქვეშეობრივი მასშტაბის წარმოდგენაც აუცილებელია. პროცესის არსი – ეროვნული ლიტერატურები, ანუ გარკვეული საზოგადოებრივ-ისტორიული ხარისხისა და სტრუქტურის მქონე ლიტერატურების შეჯამებაა; მასშტაბი კი მსოფლიო კაპიტალიზმის სისტემის შემადგენელი ქვეყნების ერთობლიობაა.

ამ სისტემის ჩამოყალიბება XVII საუკუნიდან იწყება. XVI საუკუნის მეორე ნახევრის ნიდერლანდური რევოლუცია – პირველი ბურჟუაზიული რევოლუციაა ისტორიაში. მას ასეთივე რევოლუციები მოჰყვა ინგლისში, ამერიკის შეერთებულ შტატებში და საფრანგეთში. ევროპის ისტორიისთვის ყველაზე დიდი მნიშვნელობა ფრანგულ ბურჟუაზიულ რევოლუციას ჰქონდა, მსოფლიოს სხვა კუთხეებისთვის კი – ინგლისურსა და ნიდერლანდურს. ჰოლანდიელებმა პირველებმა დაიწყეს კაპიტალისტური ურთიერთობების გავრცელება მთელ მსოფლიოში, ისინი ფეოდალური ქვეყნებისგან, ესპანეთისა და პორტუგალიისგან განსხვავებულად მოქმედებდნენ. საკმარისია 1692 წელს შექმნილი ჰოლანდიური ოსტ-ინდოეთის კომპანიის საქმიანობა გავიხსენოთ, რომლის კვალობაზეც მალე, იმავე მეთოდებით, ინგლისურმა და ფრანგულმა ოსტ-ინდოეთის კომპანიებმა დაიწყეს თავიანთი მოღვაწეობა. ეს კომპანიები კი უკვე სუფთა კაპიტალისტური ტიპის ორგანიზაციები გახლდათ.

XVII ს-დან დაწყებული მსოფლიო კაპიტალისტური სისტემის ჩამოყალიბების პროცესი XIX ს 40-50-იან წლებში დასრულდა. ამ მომენტად შეგვიძლია – ჩინეთისა და იაპონიის „კარის გაღება“ დავასახელოთ.¹⁸

რა თქმა უნდა, მსოფლიო კაპიტალიზმის სისტემას ქმნიდნენ კაპიტალისტური განვითარების სხვადასხვა დონეზე მყოფი ქვეყნები, და ეს ამ სისტემაში მათ ადგილმდებარეობაზე ახდენდა გავლენას. ქვეყნების ნაწილი ამ სისტემაში თავიანთი ისტორიის ჯერ ფეოდალურ ეტაპზე, ან, უკეთეს შემთხვევაში – კაპიტალისტური ურთიერთობების დამწყებ საფეხურზე ჩაება. მსოფლიო კაპიტალიზმის საერთო სისტემაში ასეთმა ქვეყნებმა კოლონიების, ნახევრად კოლონიებისა ან სხვა ქვეყანაზე დამოკიდებული ქვეყნების ადგილი დაიკავეს.

კაპიტალიზმის მსოფლიო სისტემა ყალიბდებოდა XVII – XIX საუკუნეებში, ამ პროცესს მოჰყვა არა მხოლოდ ეკონომიკური და სავაჭრო ურთიერთობების, არამედ კულტურული, მათ შორის ლიტერატურული კავშირების განვითარებაც, რომელიც მთელს მსოფლიოზე გავრცელდა. ცნობილია, რომ ამ პერიოდში დასავლეთის ქვეყნების ლიტერატურები ინდოეთს, თურქეთს, მოგვიანებით – იაპონიასა და ჩინეთს აღწევნენ. აღმოსავლური ქვეყნების თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეებს ამ პერიოდის საკუთარი ლიტერატურის ისტორიის შესწავლისას კარგად ესმით ამ ფაქტის მნიშვნელობა.¹⁹

ეს კავშირები ორმხრივ ხასიათს ატარებდნენ, მაგრამ ამ საუკუნეების ლიტერატურული პროცესის ანალიზისას, ეს ფაქტი დასავლურ ლიტერატურათმცოდნეთა ნაშრომებში არ არის სათანადოდ შეფასებული. ცნობილი და შესწავლილია გოეთეს „დასავლურ-აღმოსავლური დივანი“, მაგრამ არის თუ არა საკმარისად შეფასებული პოეტის აღმოსავლეთთან მიმართების თვით ფაქტი, არა მხოლოდ მისი შემოქმედებითი ბიოგრაფიის ძალზედ სერიოზულ ეტაპზე, არამედ ახალი ევროპული ლიტერატურის მთელი ისტორიის მნიშვნელოვან მომენტში – განმანათლებლობის ეპოქის ლიტერატურიდან კაპიტალისტური ეპოქის ლიტერატურაში გადასვლისას? ცნობილია, თუ რა ყურადღებით ეცნობოდა ახლო აღმოსავლელ პოეტებს ვ. ჰიუგო, მაგრამ სათანადოდაა თუ არა შეფასებული ის ფაქტი, რომ ფრანგ პოეტს აღმოსავლეთი მაშინ დასჭირდა, როდესაც იგი თავისი „აღმოსავლური ლექსებით“ საფრანგეთში რომანტიკული პოეზიის საფუძვლებს ამყარებდა? და ხომ არ არის რუსული ლიტერატურის ისტორიაში მსგავს პროცესთან დაკავშირებული ის, რომ ჟუკოვსკი მიმართავს შაჰნამეს და მაჰაბჰარატას? ფრიდრიჰ შლეგელის „Über die Sprache und Weisheit der Inder“ – მნიშვნელოვანი ეტაპია გერმანიისა, და არა მხოლოდ გერმანიის გონებრივ განვითარებაში. შესაძლებელია უამრავი ასეთი მაგალითის მოყვანა არა მხოლოდ XIX-იდან, არამედ XVIII და XVII ს.-ებიდანაც, რომლებიც გვიდასტურებენ, რომ საერთაშორისო ლიტერატურულ ურთიერთობათა მასშტაბი ევროპის საზღვრებს სცილდებოდა და ამ პერიოდში არა მხოლოდ დასავლეთის ლიტერატურებს მიეკუთვნებოდა დიდი როლი აღმოსავლეთის ხალხთა ლიტერატურების ისტორიაში, არამედ ევროპული ლიტერატურების განვითარების ისტორიაში თავისი წილი შეუტანია აღმოსავლურ ლიტერატურებსაც. ეს ფაქტები არ გაუთვალისწინებიათ დასავლეთის თანამედროვე შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობის წარმომადგენლებს. მეტიც, თავიანთ გამოკვლევებში ისინი არ შეხებიან აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების ლიტერატურებს, მათ შორის რუსულსაც. ამის გამო მიიღეს საერთო სურათის მხოლოდ ერთი ნაწილი – დასავლეთევროპელ ხალხთა ლიტერატურების ისტორია მათ ურთიერთკავშირებში. პოლ ვან ტიგემს ზემონახსენებ ნაშრომში ამ სივრცეში ამერიკული ლიტერატურაც ჩაურთავს.

ამიტომ შედარებით ლიტერატურათმცოდნეობაში უპირველესი რაც არის საკეთებელი, თუნდაც დასავლეთევროპელ მკვლევართა მიერ მოხაზულ დროის ჩარჩოებშიც, ანუ XVII – XIX ს.-ში, არის – სივრცული საზღვრების გაბედული გაფართოება და მთელი კულტურული კაცობრიობის ლიტერატურათა კავშირების შემოყვანა შესწავლის ორბიტაზე.

ამ კავშირების, ან, უფრო ფართო გაგებით, – ცალკეული ლიტერატურების ურთიერთობების შესწავლისას საჭიროა ნაციონალურ სახელმწიფოებს შორის არსებული პოლიტიკური ურთიერთობების, მათ შორის მსგავსება-განსხვავებების ცალკეული ხალხების კულტურული დონეების, აზროვნების ტიპების, მსოფლმხედველობრივი, სარწმუნოებრივი, ცხოვრების წესებისა და გემოვნების გათვალისწინება. აუცილებელია ყველა ქვეყნის კლა-

სობრივი ურთიერთობებისათვის, პოლიტიკური და იდეური ბრძოლისთვის მუდმივად ანგარიშის განევა. ამის გარეშე შეუძლებელია ცალკეული ლიტერატურებს შორის ურთიერთობათა ჭეშმარიტი ხასიათის გაგება.

რა თქმა უნდა, ამ ურთიერთობებში ყველაფრის მხოლოდ გავლენებაზე დაყვანა არ შეიძლება. მათში, როგორც წესი, იგულისხმება ერთი ლიტერატურიდან რაიმე მოვლენის სხვა ხალხის ლიტერატურაში შესაბამის მოვლენებზე ზეგავლენა. გავლენა შეიძლება იყოს ცალმხრივი ან ორმხრივი. პირველის მაგალითია – ფრანგულ ლიტერატურაში იმავე ჟანრის ფორმირებაში ინგლისური გოთიკური რომანის როლი. კიდევ ერთი მაგალითია – განმანათლებლობის ეპოქის ფრანგული ლიტერატურის გავლენა ბაირონის შემოქმედებითი ინდივიდუალობის ჩამოყალიბებაზე და შემდგომში ამას მოყოლილი ბაირონის გავლენა ფრანგ რომანტიკოსებზე. თუმცა, როგორც სამართლიანად მიუთითებს ჟ.-მ. კარრე: “ Qui dit influence, dit souvent interpretation, reaction, resistance, combat”²⁰. ნამდვილად, ერთი ლიტერატურის მეორესთან შეხებას შეუძლია გამოიწვიოს მასში, ამ პირველ ლიტერატურაში, არსებულ მოვლენათა თავისებური „ინტერპრეტაციები“, „გამომხატულებების“ ჩამოყალიბება; ასევე შესაძლებელია გამოიწვიოს მათდამი „წინააღმდეგობა“, ან მასთან „ბრძოლა“ კი.

ვლ. რეიმონტის რომანში „გლექსკაცები“ უდავოდ იგრძნობა, რომ ავტორისთვის ნაცნობია ზოლას ნაწარმოებები, მაგრამ ის კი არ ემორჩილება ფრანგ მწერალს, პირიქით, სხვაგვარი, ზოლასეულისაგან განსხვავებული კონცეფციის შექმნით, იგი იწყებს მასთან იდეურ ბრძოლას. ტოკუტომი როკის წიგნის „მინის ჭიის ბუზლუნის“²¹ გაგება საერთოდ შეუძლებელია იმის გათვალისწინების გარეშე, თუ რა მნიშვნელობა ჰქონდა ამ იაპონელი მწერლისთვის ლ. ნ. ტოლსტოის ნაწარმოებებს, იდეებს, მისი ცხოვრების გაცნობას. იასნაია პოლიანიდან დაბრუნებულმა, სადაც იგი 1906 წელს იმყოფებოდა, ტოკუტომიმ გლექსური ცხოვრება აირჩია: გადასახლდა სოფელში, გლექსურ თემს შეუერთდა, აიშენა გლექსური სახლი, შეიძინა მინის პატარა ნაკვეთი (0,15 ჰა) და მისი საკუთარი ხელით დამუშავება გადაწყვიტა, ამით რომ ეცხოვრა. თუმცა, მისი არაჩვეულებრივი წიგნი, რომელშიც განსაკუთრებული გულწრფელობით, სიმართლითა და დიდი მხატვრული ძალით არის აღწერილი მწერლის „გლექსური“ ცხოვრება, ტოლსტოის იდეებისთვის დიდების შარავანდის ჭეშმარიტი მოცილებაა: იგი გვიჩვენებს რომ, ტოლსტოის იდეებით ცხოვრების მცდელობისას იაპონელი მწერალი ე.წ. გაუბრალოების სიყალბეს, თავისი „გლექსური“ მდგომარეობის ხელოვნურობასა და ამგვარი შრომის მცდარობას იაზრებს. მაშასადამე, ტოკუტომის წიგნი – მიუხედავად მისი ავტორის დიდი რუსი მწერლისადმი თაყვანისცემისა – მის ზოგიერთ შეხედულებასთან და იდეასთან შეუწყვეტელ პოლემიკას წარმოადგენს.

ერთი ლიტერატურის მოღვაწეთა სხვა ლიტერატურული ფაქტებისა და მოვლენისადმი ასეთი განსხვავებული დამოკიდებულება მრავალი მიზეზით

აიხსნება: ავტორთა სხვადასხვაგვარი კლასობრივი პოზიციებით, მსოფლ-მხედველობრივი სხვაობით, შემოქმედებითი ინდივიდუალობებისა და ცხოვრებისეული გამოცდილების თავისებურებებით. თავიანთი შინაარსით და ხასიათით ლიტერატურული კავშირები არა მხოლოდ განსაკუთრებული მრავალფეროვნებით გამოირჩევიან, არამედ ყოველ ცალკეულ ლიტერატურაში სრულიად სხვადასხვაგვარი შედეგი შეუძლიათ გამოიწვიონ. **სწორედ მიზიდვისა და განზიდვის ძალათა ასეთი რთული გაერთიანება ქმნის ცალკეული ნაციონალური ლიტერატურების ურთიერთობათა არსს.**

IV

თანამედროვე შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობის მეორე ამოცანა კვლევის დროითი საზღვრების გაფართოვებაა. საკვლევ ორბიტაზე შუა საუკუნეებიც უნდა გამოჩნდეს.

ამა თუ იმ მასშტაბისა და მნიშვნელობის ურთიერთობა ცალკეული ხალხების ლიტერატურებს შორის ყოველთვის არსებობდა, მათ შორის შუა საუკუნეებშიც. ჩვენ უკვე ბევრი ვიცით, მაგრამ ბოლო დროს ახალ-ახალი ფაქტები ვლინდება და სერიოზულად ავსებს ადრე არსებულ სურათს.

ერთ-ერთი ასეთი ფაქტი – დუნ’ჰუან-ის გამოქვაბულთა მონასტრის ბიბლიოთეკის აღმოჩენაა. ჩინეთის ერთ-ერთ დასავლეთ პროვინციაში, გან’სუ-ს ჩრდილო-დასავლეთით ეს მონასტერსი ოდესღაც ჩინეთის, ტიბეტის, ინდოეთისა და „დასავლური მხარის“ (ადრე ჩინელები ამ სახელს აღმოსავლეთ თურქისტანს, შუა აზიასა და ავღანეთს უწოდებდნენ) გზაგასაყარზე მდებარეობდა. შემდგომში ამ გზებს თავისი მნიშვნელობა დაუკარგავს, დუნ’ჰუან-ის რაიონზე დამპყრობელებმა გაიარეს და აყვავებული და მდიდარი მონასტერი მიყრუებულ ადგილად იქცა. თუმცა, მისი გამოქვაბულების ყოველი კედელი ფრესკებით იყო მოხატული, რომლებიც შეექმნათ არა მხოლოდ ბუდისტურ, არამედ საერო სიუჟეტებზეც, მათ შორის ჟანრობრივზეც კი. ახლა ეს მღვიმეები – სახვითი ხელოვნების ერთ-ერთი მსოფლიო საუნჯეა. მონასტერში დიდი რაოდენობით ხელნაწერები და ქსილოგრაფიები ინახებოდა. ჯერ კიდევ XI საუკუნეში ბერებმა ამოქოლეს გამოქვაბულების შესასვლელი და ამ საიდუმლოს მტკიცედ ინახავდნენ. თუმცა, ხმა დუნ’ჰუან-ის განძზე ევროპელ ორიენტალისტებამდე მაინც მივიდა და XIX ს-ის დასაწყისში იქით ექსპედიციები მიემართებოდა. პირველი ვინც მონასტერს ესტუმრა სტეინი გახლდათ (1907 წ.), მერე პელიო (1908 წ.), რომელიც იქ ორჯერ ჩავიდა, შემდგომ კი – ოლდენბურგი²². ამის შედეგად რიგ ევროპულ ქვეყნებსი „დუნ’ჰუან-ის ფონდები“ შეიქმნა.

განსაკუთრებული ენერგიით დუნ’ჰუან-ის ხელნაწერთა და ქსილოგრაფიების შესწავლა დაიწყო ჩინელმა მეცნიერებმა და თავიანთი ქვეყნის ლიტერატურის ისტორიისთვის ბევრი ისეთი რამ აღმოაჩინეს, რაც იქამდე უცნობი იყო. მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი – ბიან’ვენ’-ის ჟანრის ლი-

ტერატურაა. ამ ჟანრის ძეგლთა ორი ტომის თანამედროვე გამოცემა – მოპოვებული მასალის პირველი დიდი პუბლიკაციაა²³. ამ ლიტერატურის შესწავლა ჩვენთანაც დაიწყო²⁴.

ჩინელ მეცნიერებს²⁵ იაპონელი მკვლევარებიც შეუერთდნენ²⁶. მათი უკვე არსებული შრომებიდან მკაფიოდ იკვთება, ამ შემთხვევაში, რასთანაც გვაქვს საქმე.

მთელი ბუდისტური კანონი, ანუ უამრავი სუტრებისა და შასტრების ერთობლიობა, სანსკრიტიდან და პალიდან ჩინურ ენაზე VIII ს-ში ითარგმნა. თუმცა, არსობრივად ის, რასაც „ბუდისტურ წერილს“ უწოდებენ – ინდური ფოლკლორის, ზღაპრების, ლეგენდების, თქმულებებისა და გადმოცემების უზარმაზარ საგანძურს მოიცავს. შემდგომში, ეს მასალა თვით ბუდიზმის სფეროში წარმოშობილ საეკლესიო ლეგენდებსა და თქმულებებს შეერწყა, ნაწილობრივ კი თავადვე იქცა მათ საყრდენად. ამ ნიადაგზე შეიქმნა მდიდარი ცხოვრებათა ჟანრის ლიტერატურა, რომელიც თავისი ტიპით ქრისტიანულ „წმინდანთა ცხოვრებებს“ წააგავს.

წერა-კითხვის არმცოდნე მორწმუნეთა უმრავლესობისთვის ამ ლიტერატურის მიუწვდომლობამ და თვით რელიგიურმა პროპაგანდამ განაპირობა ამ მასალის, ყოველ შემთხვევაში მისი ნაწილის, ზეპირად გადმოცემის საჭიროება – „ერისათვის ქადაგების“ სახით, რაც არა მხოლოდ მათთვის იყო განკუთვნილი. სავარაუდოა, რომ შუასაუკუნოვან ბუდისტურ მონასტრებშიც იგივე ხდებოდა, რაც შუასაუკუნეების ევროპის მონასტრებში: ბერებისთვის „წერილისა“ და „ცხოვრებების“ რჩეული ადგილების „ხმამალალი კითხვა“. ცნობილია, რომ სწორედ ამ გზით, ევროპაში შუასაუკუნოვანი ლიტერატურის ერთ-ერთი ჟანრი – „ლეგენდა“ წარმოიშვა. ვინაიდან „ხმამალალი კითხვის“ ან „ქადაგების“ ამოცანა მსმენელთა ყურადღების დაუფლებაა, სიუჟეტური თვალსაზრისით ირჩევდნენ ყველაზე საინტერესო, ემოციურობით გამორჩეულ ადგილებს. იგივე ხდებოდა რელიგიურ ფერწერაშიც, სადაც გამოსახვის საგნად ყველაზე შთამბეჭდავ, არაჩვეულებრივ მოვლენებს ამოარჩევდნენ ხოლმე. შესაბამისად, ჩინურ ენაზე ბუდისტური ტერმინი გადმოცა სიტყვით ბიან', რომელიც ჩინელისათვის სწორედ „არაჩვეულებრივ ამბავს“ ნიშნავდა. „ათასი ბუდას მღვიმე“-ში, რომელსაც დუნ'ჰუან'-ის მონასტერს უწოდებდნენ, კედლები უამრავი ფრესკითაა გამშვენებული, მათ შორის ბევრი ნახატი სწორედ ასეთ სიუჟეტებზეა აგებული. ამ ნახატებს განმარტებების ტექსტიც ახლდა, რასაც ჩინურად – ვენ' ჰქვია. ასე გაჩნდა სიტყვა ბიან'-ვენ', რომელიც ასეთ სურათს აღნიშნავდა, რასაც თან ტექსტიც დაერთვის. ამავე სიტყვას იყენებდნენ „არაჩვეულებრივი ამბების შესახებ მონათხრობის“ – ბუდისტურ წმინდანთა, მოღვაწეთა და მასწავლებელთა ცხოვრებიდან თვალსაჩინო ამბების ზეპირად მოყოლის – „ქადაგების“ აღსანიშნავად. როდესაც ამ ამბების ჩანერა დაიწყო, იგივე სიტყვა – ბიან'ვენ'-ი, გარკვეული თხრობითი ჟანრის დასახელებად იქცა. თუმცა, განსაკუთრებულ ლიტერატურულ ჟანრად გარდაქმნისას „საერო ქადაგებამ“ საკუთარი

პირველწყაროს მხატვრულ სანყისებს – ხალხურ ნაამბობს მიმართა. ინდოეთში ამ ნაამბობის თავისებურება პროზისა და ლექსის გაერთიანება იყო: იგი მკითხველზე ზემოქმედების უდიდეს ძალას იწვევდა. ამ საშუალების ათვისება მანამდელ ჩინურ ლიტერატურაში მსგავსი ხერხის არსებობამ განაპირობა. ამგვარად, ბიან'ვენ'-ი იქცა ჟანრად, რომელშიც შეხამებულია თხრობითი მასალის მოყოლის ფუნქციის მქონე პროზა და განსაკუთრებული ფორმით დამუშავებული იმავე მასალის მონოდების ფუნქციის მატარებელი პოეზია.

ხალხური შემოქმედების სტიქიაში წარმოშობილ და ადვილად გასაგებ ლიტერატურულ ჟანრში მალე, ბუდიზმთან ყოველგვარ კავშირს მოკლებული ჩინური ლეგენდების, თქმულებებისა და ისტორიული გადმოცემების უშველებელი მასის სახით მთელი ძალით შემოიჭრა ჩინური ფოლკლორი. ასე გაჩნდა ბიან'ვენ'-ის სამი სახეობა: ბუდისტური სიუჟეტებიდან აღმოცენებული, არაბუდისტური, სუფთა ჩინურიდან მომდინარე და იმ სიუჟეტებიდან აღმოცენებული, რომლებშიც ბუდისტური საეკლესიო გადმოცემებით გამდიდრებული ინდური ფოლკლორის ელემენტები გაერთიანდა ისტორიული გადმოცემებით შევსებული ჩინური ფოლკლორის ელემენტებთან.

ბიან'ვენ'-ის აღმოჩენა ძალიან დიდი მნიშვნელობის მქონე მოვლენაა. რა თქმა უნდა, უპირველეს ყოვლისა, იგი ჩინური ლიტერატურის ისტორიას მიეკუთვნება: ამიერიდან ამ ისტორიის ზოგიერთი ნაწილის დალაგება და სრულიად ახლებურად წარმოჩენა განსხვავებულად უნდა მოხდეს, მაგრამ რაც მთავარია, ზოგადი წარმოდგენა ჩინურ შუასაკუნოვან ლიტერატურაზე ძალიან იცვლება. კიდევ ერთი რამ, – ბიან'ვენ'-ის აღმოჩენა უფრო ფართო საკითხის წამოჭრის საშუალებას გვაძლევს: მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში – დასავლეთ ევროპასა და ჩინეთში – ერთგვარი თუ არა, ტიპოლოგიურად მაინც ერთმანეთთან ახლოს მდგომი, მსგავსი მოვლენები წარმოიშვა: ლიტერატურული ჟანრი, რომელსაც დასავლეთის ლიტერატურაში „ლეგენდის“, „ცხოვრების“ ჟანრს უწოდებენ. ყველა მონაცემი კონკრეტულ ისტორიულ მოვლენათა ისეთ სურათზე მიუთითებს, რომ ამგვარი ტიპოლოგიური სიახლოვე სრულად დასაბუთებული ხდება. თუმცა, ძირითადი, რასაც ბიან'ვენ'-ი ამ წერილის საკვლევ თემას ჰმატებს – ორი დიდი ხალხის – ინდოეთისა და ჩინეთის ლიტერატურათა კავშირის არსებობის ფაქტია, რომელიც აქამდე ჩინური ლიტერატურის ისტორიის მკვლევრებს არასაკმარისად ჰქონდათ შეფასებული.

ვლინდება ახალი მასალა „შუამავალზე“, „გადამცემზე“ მსჯელობისთვისაც. ამ შემთხვევაში „შუამავალი“ არც „სახე“, და „ინდივიდუუმი“, და არც „ჯგუფი“, რაზეც დასავლეთევროპული შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობის წარმომადგენლები ასე დასაბუთებულად საუბრობენ, არამედ ასეთად ბუდიზმი, ანუ რელიგიური სწავლება გვევლინება. „გადამცემლები“ კი არიან ბერები, ოღონდ არა ყველა მათგანი, არამედ მხოლოდ ისინი, ვისაც ბუდიზმში „ერისკაცებისთვის მოქადაგების“ სახელს უწოდებენ. ამასთან დაკავშირებით ჩნდება ამგვარ „შუამავალთა“ ან „გადამტანთა“ კვლევის აუცილებლობა ლიტერატურათმცოდნეობის კავშირების მექანიზმის ისეთ დარგებში, როგორები-

ცაა ფილოსოფიური მიმართულება, რელიგიური სწავლება, ზოგადად, ნებისმიერი იდეოლოგია.

მეორე ფაქტიც ბოლო წლების აღმოჩენებს მიეკუთვნება და ადრეული შუასაუკუნოვანი დასავლეთევეროპული და არაბული ლიტერატურების კავშირებს ეხება. ნიკლის ნაშრომი „ესპანურ-არაბული პოეზია და მისი კავშირი ძველი პროვანსული ტრუბადურების პოეზიასთან“²⁷ მოიცავს მასალას, რომელიც ამ კავშირების ახლებური გაშუქების საშუალებას იძლევა.

ნიკლის ნიგნის დიდი ნაწილი ესპანელი არაბების პოეტური შემოქმედების ისტორიას ეძღვნება: ავტორი ადრე დაწყებულ გამოკვლევას აგრძელებს. ხოლო, ამ ნაშრომის სიახლე – XI-XIII ს.-ებში პროვანსალურ პოეზიაზე ესპანურ-არაბული პოეზიის გავლენის დოკუმენტურ მტკიცებას წარმოადგენს. ნიკლი ამას გილიომ დე პუატიეს, მარკობრიუნის, ჯაუფრე რიუდელის შემოქმედების ანალიზის საფუძველზე ამტკიცებს. იგი ადგენს, რომ მთელ რიგ შემთხვევებში პროვანსის პირველი ტრუბადურების პოეზიის სიახლოვეს ესპანელი არაბების პოეზიასთან შეუძლებელია, „მიბადვისა“ და „სესხების“ გარდა, სხვა ახსნა მოეძებნოს.²⁸ მკვლევარი არაბული ლექსის ზოგიერთი სახეობისათვის იბნ ჰალდუნის მიერ დამუშავებულ წესებს განიხილავს და გვიჩვენებს, რომ გილიომის ლექსთა ნაწილი ამ წესების მიხედვითაა შექმნილი. ამასთანავე ნიკლი, როგორც ეს თანამედროვე დასავლეთევეროპულ შედარებით ლიტერატურათმცოდნეობაში არის მიღებული, ავლენს რეალურ ფაქტებს, რომლებიც გილიომის მიერ ამ წესების გაცნობის ფაქტის დამაჯერებლობას ადასტურებს. ამგვარად, იგი იმონებს გილიომის ჯვაროსნების ლაშქარში მონაწილეობას, ადარებს მის მიერ იქამდე დაწერილ ლექსებს ლაშქრობის შემდგომ დაწერილ ლექსებთან და ადგენს მათ შორის არსებულ მკაფიო განსხვავებას, რომლის ახსნა მხოლოდ იმითაა შესაძლებელი, რომ ლაშქრობისას გილიომი კარგად გაეცნო არაბულ პოეზიას.²⁹

ნიკლი დიდი დაჟინებით ხაზს უსვამს, რომ უხეში შეცდომა იქნებოდა მთელს აკვიტანურ ტრუბადურთა პოეზიაზე გვეთქვა, რომ ის არაბული გავლენით წარმოიშვა. ამგვარი მტკიცებისას, მკვლევარი, მეტი დამაჯერებლობის-თვის, არა მხოლოდ ინგლისურ, არამედ გერმანულ ტერმინებსაც მიმართავს: „...cannot be called „origins“, or „Ursprung“, or „Herkunft“. მისი თქმით პროვანსალური პოეზია სრულიად „ავტოქთონურად“ წარმოიშვა, არაბული პოეზიის დამსახურება მხოლოდ ისაა, რომ მის სწრაფ ფორმირებასა და განვითარებას ხელი შეუწყო, თანაც არა მხოლოდ შინაარსობრივად, არამედ მისი კვალი ჟანრულ ნაირსახეობაში, რიტმიკასა და რითმულობაშიც კი იგრძნობა.³⁰ მიმაჩნია, რომ ამ ფაქტიდან გამომდინარე შეგვიძლია შორს მიმავალი დასკვნებიც გავაკეთოთ.

არაბული ესპანეთი, არაბული მალრიბის – არაბული დასავლეთის, ანუ ეგვიპტედან მთელ სამხრეთაფრიკულ სანაპიროზე განლაგებულ არაბულ სამფლობელოში ყველაზე შორეულ, დასავლურ ნაწილს წარმოადგენდა. ხოლო ეგვიპტის მეორე მხარეს იწყებოდა არაბული აღმოსავლეთი – არაბეთის ნა-

ხევარკუნძული, პალესტინა, ლიბია, სირია, მესოპოტამია (ერაყი). ჯაჭვი სევილიიდან, კორდოვიდან და გრენადიდან დაწყებული, კაიროთი, დამასკოთი გაგრძელებული – ბალდადამდე იშლებოდა. მთელს ამ სივრცეში იმ დროს არაბული ანდალუზიური პოეზიის სიმღერა გაისმოდა. იბნ საიდი, XIII ს.-ის არაბი ისტორიკოსი წერდა, რომ კოზმანის ზაჟდალს უფრო ხშირად გაიგონებდით ბალდადში, ვიდრე მალრიბის დედაქალაქებში.

კი, მაგრამ მთავრდებოდა თუ არა ეს ჯაჭვი ბალდადში? ამ ცენტრიდან გამოსული არაბული გავლენის ძაფები ხომ სამხრეთ-დასავლეთ ინდოეთს, ირანს, შუა აზიას, „სი'იუი“-ს – „დასავლეთ მხარესა“ და გეოგრაფების აზრით, ჩინეთსაც კი აღწევდა. ეს სურათი არაბული ლიტერატურის მეორე, ხალიფატურ პერიოდს, ანუ VII – VIII ს.-ებს მიეკუთვნება. ამ დროის მანძილზე, არაბულ პოეზიაში აღზევდა სასიყვარულო ლირიკა, ელეგია და სახოტბო პოეზია.

ამგვარ პოეზიას პროვანსალურ ტრუბადურებთანაც ვპოულობთ. ახლა უკვე ვიცით, რომ ამ ორ, ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად წარმოშობილი პოეტური შემოქმედების სახეობათა ამგვარი მსგავსება არა მხოლოდ ეპოქის ისტორიული შინაარსის ერთობლიობით განპირობებული ტიპოლოგიური მსგავსებით აიხსნება, არამედ პოეზიის ამ ორი ნაკადის ისევ კონკრეტული ისტორიული პირობებით წარმოშობილ პირდაპირ კავშირებითაც არის განპირობებული.

ამ სახის პოეზიას ჩინეთშიც ვხვდებით. ოღონდ არა იმ პოეტებთან, ვინც უკვე დიდი ხანია დაფასებულია ლიტერატურის ისტორიაში, არამედ მათთან, ვისი შემოქმედებაც ნაკლებადაა ცნობილი, – მეტწილად ანონიმურ, ხალხურ შემოქმედებაში. ჩვენამდე მოაღწია ამ პოეზიის ნიმუშების ორმა კრებულმა – „იუ'ეფუმ“ და „იუ'იტაი სინ იუნ“-მა.³¹ პირველი უკვე მეტნაკლებად შესწავლილია ჩინელი მეცნიერების მიერ, მაგრამ იგი ჯერ მანც არ არის სათანადოდ შეფასებული; მეორეს კი დღემდე არ დაუკავებია ჩინური პოეზიის ისტორიაში შესაფერისი ადგილი. ბოლო წლებში, ორივე ამ კრებულს ბ. ბ. ვახტინი³² შეისწავლის, ხოლო პირველს მასთან ერთად ი. ს. ლისევიჩიც იკვლევს.³³

ამ ორ კრებულში ადრეულ შუასაუკუნოვან არაბული და პროვანსული პოეზიის მსგავს სასიყვარულო ლირიკას, ელეგიებსა და ხოტბებს ვხვდებით. თუმცა, ჩინეთმა არაბებსა და პროვანსზე გაცილებით ადრე განვლო ადრეული შუასაუკუნეების ეპოქა: იმ დროისთვის, როდესაც არაბები და პროვანსელები თავიანთ ისტორიას იწყებდნენ, ჩინელების ისტორიული წარსული უკვე, თითქმის, ორნახევარ ათას წელს ითვლიდა. მათი „ადრეული შუასაუკუნეები“ ისტორიულ-საზოგადოებრივი თვალსაზრისით, III – VII ს.-ების პერიოდს მიეკუთვნება. სწორედ ამ დროს იქმნება ამ ტიპის ლექსთა უმრავლესობა.

შინაარსობრივად მსგავს ლირიკულ პოეზიას VII – X სს.-ების იაპონიაშიც, ამ ქვეყნის „ადრინდელი შუასაუკუნეების“ ეპოქაში ვაწყდებით. იაპონური და ჩინური პოეზიის მსგავსების ნიშნები, პირველ რიგში, სოციალურ-ისტორიული წინამძღვრების მსგავსებითაა განპირობებული. იაპონური პოეზია, პროვანსულის მსგავსად, „ავტოქთონურად“ აღმოცენდა, მაგრამ თუ პროვან-

სული პოეზიის ისტორიაში მნიშვნელოვანია მისი კავშირები არაბულ პოეზიასთან, იაპონური ლირიკის შემთხვევაში, სერიოზული როლი მეზობელი ჩინეთის პოეზიის გაცნობას ენიჭება. ამ ორი „შემთხვევის“ საერთო ნიშნები დიდ ინტერესს იწვევს ისტორიულ-შედარებითი კვლევისათვის; მაგრამ, ამავე დროს, მკაფიოდ შეინიშნება განსხვავებებიც. თუ არაბული გავლენა შეეხო პროვანსული პოეზიის არა მხოლოდ ლირიკის შინაარსს, არამედ მის ფორმასაც, ჩინური პოეზიის გავლენა არ გავრცელებულა იაპონური ლირიკის ფორმით: მან შეინარჩუნა თავისი სტროფიკა, რიტმიკა, ლექსის კომპოზიცია, და არც რითმა გადმოუღია ჩინურიდან. კვლევისთვის ეს ფაქტიც ძალზედ საინტერესოა.

მაშასადამე, ჩვენს თვალწინ, თითქმის, ორი ჯაჭვი ყალიბდება: არაბული და ჩინური. არაბული ჯაჭვის ბოლო რგოლი – აკვიტანური ტრუბადურების პოეზიაა, ჩინურის – იაპონელი ლირიკოსების შემოქმედება. უნებლიედ ჩნდება კითხვა: რას წარმოადგენს არაბული პოეზიის სიახლოვე ჩინურთან – მხოლოდ ტიპოლოგიური მსგავსების გამოვლენას, თუ რომელიმე კონკრეტული ისტორიული კავშირების შედეგსაც?

751 წ. თანამედროვე ყაზახეთის აღმოსავლეთში მდებარე მდინარე ტალასს მიუახლოვდა ორი – ბაღდადის ხალიფისა და ტან'-ის იმპერიის ჯარი. თავიანთ ექსპანსიონისტური მოძრაობით ერთი – აღმოსავლეთისკენ, მეორე კი – დასავლეთისკენ მიემართებოდა, ერთმანეთს იმდროინდელი ორი დიდი სახელმწიფო შეეჯახა. ბრძოლამ მათი მოძრაობა შეაჩერა, ხოლო მდინარე ტალასი ორი განსხვავებული სამყაროს საზღვრად იქცა.

თუმცა, ნუთუ ისინი ბევრად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან? ისტორიული პროცესის თვალსაზრისით ორივე სახელმწიფო პოლიტიკური და კულტურული აღზევების ეტაპზე იყო. ძველი ჩინეთი აღორძინების ხანას უახლოვდებოდა; ახალგაზრდა არაბული სახელმწიფო კი ფეოდალური წყობის აყვავებისკენ მიისწრაფვოდა. ისტორიულ გზაზე ერთმა ხალხმა უფრო შორს მოასწრო წასვლა, მაგრამ ფართო პერსპექტივაში III – VI ს.-ების ჩინური ლირიკული პოეზია, რომელთანაც ასე ახლოა არაბული, იმავე ისტორიულ გარემოში წარმოიშვა და ვითარდებოდა, როგორშიც VII-X სს.-ების არაბული. VIII ს.-ის შუა წლები – მომენტი, როდესაც არაბული სამყარო ჩინურს შეხვდა, – ის ეპოქა გახლავთ, სადაც ერთ ქვეყანაში ადრინდელი ფეოდალიზმის პოეზიამ უკვე მოიყვავილა, მეორეში კი აყვავებას უახლოვდებოდა. თუმცა, ისტორიულ-ტიპოლოგიური თვალსაზრისით მათი არსი ერთი და იგივეა. ამიტომაც ამ ორი სამყაროს ერთმანეთისთვის უცხოოდ დარჩენა სრულიად შეუძლებელია.

ამას მთელი რიგი კონკრეტული ისტორიული ფაქტები ადასტურებენ. ჩინეთის იმპერიის VII-VIII სს.-ების დედაქალაქში – ჩან'-ან-ში – დასავლეთის მხრიდან მოსული უამრავი ხალხი ცხოვრობდა, სწორედ იმ რაიონიდან წამოსული ხალხი, რომელიც გვიანდელი აღმოსავლეთ თურქისტანისგან, თანამედროვე შუა აზიისა და ავღანეთისგან შედგებოდა, ხოლო ავღანეთი უძველესი დროიდან მსოფლიოს ცივილიზაციის ერთ-ერთი მაგისტრალი გახლდათ. ძველად ადგილობრივი ხალხების ისედაც საკმაოდ მაღალ კულტურას ირანუ-

ლი, ინდური და ელინური კულტურების ელემენტებიც ემატებოდა; უძველესი დროიდან აქ ჩინური კულტურაც შემოდიოდა. არაბულ დაპყრობათა ეპოქაში აქ მათი კულტურის გავლენაც საგრძნობი გახდა. განსახილველ პერიოდში, ანუ VIII–X სს.-ებში არაბული გავლენა უდავოდ ძლიერი იყო, ის მუსიკა, ცეკვა, სამოსი, სამკაული და ხელოვნების სხვა ნიმუშები, ჩან'ან-ში აქედან მოსულებს რომ ჩაჰქონდათ, არა მხოლოდ ირანულ და ტიურკთა კულტურის ელემენტებს მოიცავდა, არამედ არაბულისაც³⁴. არაბული წარმოშობის ხელოვნების ნიმუშებმა VIII ს.-ში შორეულ იაპონიასაც მიაღწიეს. ჩინეთში ისლამიც შემოვიდა; მეჩეთები თვით ჩან'ან-შიც კი გაჩნდა. მაჰმადიანები აქ არა მხოლოდ დასავლეთის მხრიდან მოდიოდნენ, არამედ ამ რელიგიის მიღება ჩინელებმაც დაიწყეს. თუმცა, სანამ ჩინელმა მაჰმადიანებმა ყურანის ენა შეითვისეს, „ლუნ'იუ'ია“-ს ენა უკვე კარგად იცოდნენ; მანამ, სანამ დაიწყებდნენ არაბულ ენაზე სიმღერას, ჩინურად მღეროდნენ. აღმოსავლეთში პოეზია ყოველთვის მუსიკასთან, სიმღერასთან იყო დაკავშირებული; მეორე მხრივ, ცეკვას და მუსიკალურ ნომრებს, როგორც წესი, ემატებოდა სიმღერა, და ამიტომ შეუძლებელია „დასავლური“ ცეკვის, „დასავლური“ მუსიკის ჩან'ან-ში გავრცელებას არ მოჰყოლოდა „დასავლური“, და მათ შორის არაბული, პოეზიის განვრცობა.

ზემოთ თქმულს საჭიროა დავამატოთ, რომ არაბული გავლენა არა მხოლოდ დასავლეთის მხრიდან მოდიოდა; კარგად ვიცით, რომ სამხრეთ-აღმოსავლეთ ჩინეთის პორტებში, პირველ რიგში კანტონში, ხშირად შემოდიოდნენ ვაჭართა არაბული გემები, ამ „დასავლელ“ სტუმრებს კანტონში საკუთარი კარ-მიდამო ჰქონდათ, ანუ ამ სანავსადგურო სავაჭრო ქალაქებში მუდმივად ცხოვრობდა არაბული მოსახლეობა.

ნუთუ ასე შეუძლებელია ვივარაუდოთ, რომ ასეთ ისტორიულ პირობებში, ამ შუასაუკუნოვან ორ დიდ ხალხს შორის არა მხოლოდ სავაჭრო, არამედ კულტურული და ლიტერატურული კავშირებიც არსებობდა? თანაც, არა ცალმხრივი, არამედ ორმხრივი? როგორც ცნობილია, უკვე ჩვენს დროში, 1933 წელს ზერავშანის სამხრეთ ნაპირზე – მუგ-მთაზე – საბჭოთა არქეოლოგებმა აღმოაჩინეს დოკუმენტები, – რომლებიც არა მხოლოდ სოგდიურ ენაზე იყო შესრულებული, არამედ, მცირე რაოდენობით, არაბულსა და ჩინურზეც.³⁵ სოგდიური დოკუმენტების არსებობა სრულიად გასაგებია: აქ სოგდნანა – სოგდიელთა, ირანის ერთ-ერთი უძველესი ხალხის ქვეყანა მდებარეობდა. არაბული დოკუმენტებიდან გაირკვა, რომ იმ დროს ამ მხარეს მართავდა არაბი გამგებელი, ხოლო ჩინური წყაროებიდან ირკვევა, რომ ჩინელებს მსოფლიოს ამ კუთხესთან საკუთარი კავშირები ჰქონდათ. მთა მუგის მიდამოები დასავლეთის მხარის ნაწილს წარმოადგენდა, ხოლო სოგდიელი ვაჭრები – იმდროინდელი აღმოსავლეთის, ანუ ჩინეთსა, და დასავლეთის, ე.ი. ცენტრალური და ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებს შორის ძირითადი სავაჭრო შუამავლები იყვნენ. ამიტომ, სრულიად დასაშვებია კულტურული გაცვლის ორმხრივობა. თუ ტანის ჩინეთში „დასავლური“ და მათ შორის არაბული კულტურის ელემენტები ვლინდება, შუა აზიასა და ირანში ჩინურმა კულტურამ მკვეთრი კვალი დატო-

ვა. კულტურული კავშირების არსებობა უდავოა; შესაძლოა, ადგილი ჰქონოდა ლიტერატურულ კავშირებსაც. თითქმის ამაყად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მომავალში ეს აუცილებლად დადგინდება. მაშინ ჩვენს წინაშე პროვანსიდან იაპონიამდე ლიტერატურული ერთიანობის არსებობის სურათი წარდგება. ამ ერთიანობის არეალი – პროვანსი, იბერიის ნახევარკუნძული, მთელი ჩრდილოეთ აფრიკის სანაპირო (სავარაუდოდ სიცილიაც), არაბეთი, ლიბია, სირია, ლიბანი, ირანი, ერაყი, ჩრდილო-დასავლეთ ინდოეთი, ავღანეთი, შუა აზია, აღმოსავლეთ თურქისტანი, ჩინეთი და იაპონიაა. სხვადასხვაგვარი ხალხით – ფრანკებით, არაბებით, ირანელებით, ტიურკებით, ჩინელებით და იაპონელებით დასახლებული მთელი ეს უზარმაზარი სამყარო, მრავალგვარი – სავაჭრო, პოლიტიკური, რელიგიური, კულტურული და ლიტერატურული ურთიერთკავშირების პირობებში ცხოვრობდა. ამ სამყაროს ცალკეულ ნაწილებს ბევრი რამ ამორებდა და აპირისპირებდა კიდევ ერთმანეთს, მაგრამ ნუთუ ღირს მხოლოდ ამაზე ყურადღების გამახვილება და იმის დავინყება, რაც აერთიანებდა და აახლოვებდა მათ? უნდა გვახსოვდეს რომ მომავლისთვის, ალბათ, ეს უკანასკნელი უფრო მნიშვნელოვანია.

V

მაშასადამე, XVII–XIX სს.-ების მსოფლიო ლიტერატურის შესწავლის ფარგლებს თუ განვავრცობთ იმდროინდელ მთელს კულტურულ სამყაროზე, შევძლებთ დასავლეთ ევროპული შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობის სივრცული შეზღუდულობის დაძლევას, იმ შეზღუდულობისა, რომელიც არა მხოლოდ ლიტერატურული კავშირების ჭეშმარიტ მასშტაბსა და ისტორიული არსის გაგებაზე, არამედ ცალკეული ხალხების ლიტერატურული პროცესის დახასიათების სისრულეზეც აისახება. თუ კვლევის არეალში შუასაუკუნეებსაც ჩავრთავთ, თანამედროვე შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობის დროითი შეზღუდულობის დაძლევასაც შევძლებთ, რომელიც არა მხოლოდ საერთაშორისო ლიტერატურული კავშირების საერთო სურათის აგებაზე, არამედ შედარებით-ისტორიული კვლევების თეორიის სრულყოფაზეც ზემოქმედებს.

შუასაუკუნეების ლიტერატურების შესწავლის კვლევის ჩარჩოებში მოქცევა გვიჩვენებს, რამდენად მნიშვნელოვანია ნაციონალური და ეროვნული ლიტერატურების ერთმანეთისაგან განსხვავება. ხოლო XVII – XIX სს.-ების საზღვრების – ეთნიკურ, პოლიტიკურ და ენობრივ სხვაობებზე საუბარიც ზედმეტია. მაგალითად, შუასაუკუნოვანი ევროპის ეთნიკური რუკა ახალი დროის როდია. უეჭველია, რომ თანამედროვე ნაციონალიზმის წარმოშობა შუასაუკუნეების საზოგადოების განვითარებით მზადდებოდა, მაგრამ ნუ დაგვაინყებდა, რომ ეს მოვლენა – ახალი ფორმაა იმ ეპოქასთან შედარებით, როცა კაცობრიობა მცირე ერების ეტაპზე იმყოფებოდა. ხალხთა შორის საზღვრები განსხვავდებოდა იმისგან, როგორადაც ის შემდგომში ჩამოყალიბდა: ისინი ნაკლებად

განსაზღვრული იყო; ხალხთა გადაკვეთის წერტილები ხშირად მერყეობდა, რომ არაფერი ვთქვათ ამ საზღვრების ზოგად არამდგრადობაზე. იგივე შეიძლება ენობრივ საზღვრებზეც ითქვას: აღნიშნულ ეპოქასთან შედარებით, იმ ხანაში ერების ენათა არეალი სულ სხვაგვარი გახლდათ, ენების თანაფარდობაც, მათი საზღვრები და „გამტარობაც“ განსხვავებული იყო. ეს ყველაფერი ლიტერატურაზე – მის ეთნიკურ და ენობრივ საზღვრებზეც ახდენდა გავლენას. ამიტომ შუასაუკუნოვანი ლიტერატურის მრავალი ნაწარმოები ერთდროულად ევროპის რამდენიმე ხალხს მიეკუთვნება.

XVII–XIX სს.-ების ეპოქა, ანუ ნაციათა ეპოქა, ევროპის ხალხთა ლიტერატურების ისტორიაში ორი საპირისპირო ტენდენციით ხასიათდება: ერთი მხრივ, ნაციონალური ლიტერატურების ჩამოყალიბებისა და განვითარების პროცესი, ანუ ცალკეული ლიტერატურების მკაფიოდ განსხვავებული ეროვნული და ენობრივი ნიშნებით გამიჯვნის პროცესი მიმდინარეობდა; ხოლო მეორეს მხრივ – საერთაშორისო ლიტერატურული კავშირების ინტენსიური განვითარების, ანუ დამოუკიდებელი ცალკეული ლიტერატურების გარკვეულ ერთობლიობებში ჩართვის პროცესი ხორციელდებოდა. შუა საუკუნეებისთვის, ანუ ხალხთა ეპოქისთვის, სულ სხვა რამაა დამახასიათებელი: ერთი მხრივ, არ არსებობდა მკაფიოდ გამოყოფილი ცალკე ლიტერატურები; მეორეს მხრივ – მათ კავშირებზე ხშირად მოქმედებდა ეთნიკური და ენობრივი საზღვრების გაურკვევლობა და გაცილებით დიდი ენობრივი გამტარობა.

ასევე აუცილებელია იმ ეპოქაში საერთაშორისო ლიტერატურული ენების არსებობის გათვალისწინებაც. სხვადასხვა არეალებისათვის ასეთი ენები იყო: სანსკრიტი, ბერძნული, ლათინური, მნიგნობრული ძველი სლავური, კლასიკური ლიტერატურული ჩინური, სპარსული და არაბული. ერთი ან რამდენიმე ამ ენის ცოდნა – იმდროინდელი განათლების აუცილებელ ნაწილს შეადგენდა, ამიტომ ასეთი ენა სხვადასხვა ხალხთა მრავალი ლიტერატურული ნაწარმოების ენად იქცეოდა. ასეთი ნაწარმოების არსებობამ ცალკეულ ხალხთა ლიტერატურის დიფერენციაცია განაპირობა – გარდა საერთაშორისო ენებზე შექმნილი თხზულებებისა, ყოველ ხალხს თავის ხალხურ-სალაპარაკო ენაზე შექმნილი თხზულებებიც გააჩნდა. ამავედროულად, საერთაშორისო ენებზე შექმნილი ნაწარმოებები ხალხებს აერთიანებდა: მათზე დაყრდნობით იქმნებოდა დიდი ლიტერატურული ერთობები. მათი არსებობა – ერთ-ერთი დამახასიათებელი მოვლენაა ხალხთა ეპოქის მსოფლიო ლიტერატურაში. თუმცა, თავიანთი ბუნებითა და სტრუქტურით ეს ერთობლიობები ნაციათა ეპოქის ლიტერატურული სამყაროს ერთობებისაგან ძალიან განსხვავდება.

და ბოლოს, ლიტერატურის განსხვავებული ფორმების სხვადასხვა ისტორიულ პერიოდებში თავად არსებობის ფაქტის სრულყოფილი გათვალისწინებაა საჭირო. ნაციათა ეპოქაში ლიტერატურის ჩვეულებრივი ფორმა – წერილობითია; ხალხთა ეპოქაში – ბევრი რამ ზეპირი ფორმით არსებობს და იგი არა მხოლოდ ფოლკლორისა და ზეპირი ხალხურ-პოეტური შემოქმედების სფეროს მოიცავს. როგორც ზემოთ მოყვანილი ზიან'ვენ'-ის მაგალი-

თი გვიჩვენებს, ეს ლიტერატურული ჟანრი სწორედ ზეპირი შემოქმედების გზით ჩამოყალიბდა და შემდგომ, ჩანერის პერიოდში მაინც სიტყვიერი ფორმით, მთხრობელთა გადმოცემით აგრძელებდა არსებობას. მსგავს მოვლენას ჩინური ლიტერატურის სხვა დარგებშიც ვხედავთ. ამის საფუძველია ის, რომ ჩანერილი ნაწარმოები ხალხის უმრავლესობისთვის მიუწვდომელი იყო, ამიტომ „ნანერ“ ტექსტებსაც ზეპირი თხრობის ფორმა ჰქონდათ. გარდა ამისა, ლიტერატურული ნაწარმოების არსებობის ამგვარი სახე, დიდ ასპარეზს იძლეოდა მთხრობელთა ინიციატივისთვის, შექმნასა და შემდგომ განვითარებაში მათი შემოქმედებითი მონაწილეობისათვის. სწორედ ამიტომ, ხშირ შემთხვევაში, ამ თხზულებათა „ავტორებზე“ საუბარი ასეთი რთულია.

თუ გავითვალისწინებთ რომ მსმენელთა, ანუ ხალხის მასის გემოვნება დიდ გავლენას ახდენდა იმაზე, თუ როგორ ჰყვებოდნენ ამ ნაწარმოებს, ალბათ არც იმის თქმა იქნებოდა გადაჭარბება, რომ შუასაუკუნეების ჩინური ლიტერატურის მრავალი ტექსტი ავტორობის თვალსაზრისითაც – ხალხურია.

ასეთია, ჩემი აზრით, თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობის ზოგად ისტორიაში შესატანი დებულებები, რათა მან მეცნიერებაში ჭეშმარიტად ახალი შედეგები გვიჩვენოს.

შენიშვნები:

1. ფრანგული შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობის ისტორიის, თეორიული პოზიციებისა და კვლევის მეთოდების ყველაზე კომპაქტური მიმოხილვა იხ: P. van Thieghem, *La littérature comparée*, Paris, 1931; F. Baldensperger, W.P. Friedrich, *Bibliography of comparative literature*, Chapelhill, 1950; M.F.D. Guyard, *La littérature comparée*, Paris, 1951.
2. P.van Thieghem, *La littérature comparée*.
3. იხ: Г.Брандес, *Литература XIX века в ее главных течениях*. Французская литература, пер. Эл. Бауэр, Спб., 1985, გვ. 1.
4. P.van Thieghem, *La Prérromantisme. Etudes d'histoire littérature européenne*, Paris, 1924, გვ. 9.
5. P.van Thieghem, *La littérature comparée*.
6. იხ.: К.Накадзима, *Хикаку-бунгаку-но иги*, – в кн. “Хикаку-бунгаку дзэсэцу”, Токио, 1951, გვ. 8.
7. იხ: M.F. Guyard, *La littérature comparée*, გვ. 7.
8. ხ: Maigron, *Le romane historique a l' époque romantique, Essay sur l'influence de Walter Scott*, Paris, 1912.
9. იხ: E. Egli, *Schiller et le romantisme française*, Paris. 1907.
10. იხ: P. Hazard, *La grande Revolution française et la littérature italienne*
11. ჩ.. Estéve, *Byron et le romantisme française*, Paris, vol, 2, 1927.
12. იხ: P.van Thieghem, *La Prérromantisme*, გვ. 12.
13. იხ: P.van Thieghem, *Histoire littéraire de l'Europe et de l'Amérique de la Renaissance jusque a nos jours*, 1846.
14. იხ წინასიტყვაობა წიგნში: M.F. Guyard, *La littérature comparée*, გვ. 6.

15. ამსთან დაკავშირებით იხ. შესაბამისი თავები წიგნიდან: P.van Thieghem, *La littérature comparée*.
16. იხ: Comtesse Jean de Pange, *M-le de Stael et la decouverte de l'Allemagne*, 1920.
17. იხ. Baldensperger, *Le mouvement des idées française*, vol. 2, 1925.
18. „ჩინეთის კარის გაღება“ გულისხმობს 1842წ. ნანკინის ხელშეკრულების თანახმად ინგლისის ვაჭრობისათვის ჩინეთის მიერ ხუთი პორტის (კანტონის, ამოის, ნინბოსი, ფუჩუოუს და შანქაის) გახსნას; იაპონიის „კარის გაღება“ კი 1854 წ. კანაგავას ხელშეკრულებით გათვალისწინებული სიმოდა და ჰაკოდატე-ს პორტების ამერიკული ვაჭრობისათვის გაღებას.
19. ეს საკითხები იაპონელი ლიტერატურადმცოდნეების მიერ უფრო დეტალურად იაპონური ლიტერატურის მასალაზე დყრდნობით არის შესწავლილი. იხ., მაგ., კოლექტიური ნაშრომი „ხიკაკუ-ბუნგაკუ. – ნიხონ-ბუნგაკუ-ო ტიუსინ-ტო სიტე“ (ტოკიო, 1953) და „ნიხონ-ბუნგაკუსი ძიტენ“-ის (ტოკიო, 1955) შესაბამისი თავები.
20. იხ. წინსიტყვაობა. M.F. Guyard, *La littérature comparée*, გვ. 6.
21. იხ. თოკუტომი როკა, მიმიძუ-ნო ტავაგოტო, 1913.
22. იხ. С.Ольденбург, *Пещеры тысячи будд*, – «Восток», 1922, წ.1, გვ. 57-66.
23. „დუნ'ხუან ბიან'ვენ' ცზი“, პეკინი, 1957, თ.2. ასევე „დუნ'ხუან ბიან'ვენ' ხუილუ“
24. ამ მიმართულების პირველი გამოკვლევაა – Л.Н.Меньшиков. «О жанре бьяньвэнь и его истоках».
25. იხ. მაგ: ჩუენ-ჩუენ' დო. ჩუენგო ვენ'სიუე ში. პეკინი, 1957, ტ. 2, თ 33.
26. მაგ., Umezu Iiro, Pien and Pien-wen, *The Japanese acience review (Abstracts and reviews of Dissertations)*, vol. 8, 1957, gv. 1-2. agreTve ix. utida sennoske, tiugoku bungaku si tokio, 1956, გვ. 327-330.
27. იხ. Alois Richard Nykl, *Hispano-arabic poetry on its relations with the old provincial troubadours*, Baltimore, 1946.
28. Ibid გვ 379.
29. Ibid გვ 382
30. Ibid გვ 373
31. „იუეფუ~ II s. Cv. w. aR. xalxuri poeziis krebuli. „იუიტაი სინ' იუნ“ – დაახლოებით იმავე პერიოდის ჩინური ლიტერატურული პოეზიის კრებული.
32. იხ. Б.Б. Вахтин. Юэфу. Из древних китайских песен. М.-Л.: 1959.
33. იხ. «Японская поэзия», Москва, 1956, გვ. 17-111, 481-534.
34. ამ საკითხისადმი მიძღვნილი ერთ-ერთი უკანასკნელი ჩინური ნაშრომი სიან და, ტან დაი ჩფყ'ან' იუი სიიუი ვენ'მინ, პეკინი, 1957.
35. იხ. “Согдийский сборник”, Л., 1934.

1959 წ.

თარგმნეს ირინე მოდუბაძემ და არჩილ წერედიაწმა.

Н.И.Конрад. “Проблемы современного сравнительного литературоведения”. წიგნიდან – *Н.И.Конрад. Избранные труды. Литература и театр*. Москва: Наука, 1978, стр. 29-49.

N.I. Konrad. “Problems of Modern Ccomparative Literary Criticism “. From the book – *N.I. Konrad. Selected Works. Literature and Theater*. Moscow: Science, 1978, pp. 29-49.